

Potencijal Dubrovačko-neretvanske županije za razvoj socijalnog turizma (turizma za sve)

Kovačić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Dubrovnik / Sveučilište u Dubrovniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:155:464603>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-20**

SVEUČILIŠTE U DUBROVNIKU
UNIVERSITY OF DUBROVNIK

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Dubrovnik](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U DUBROVNIKU
ODJEL ZA EKONOMIJU I POSLOVNU EKONOMIJU

MARINA KOVAČIĆ

POTENCIJAL DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE ZA
RAZVOJ SOCIJALNOG TURIZMA (TURIZMA ZA SVE)

The potential of Dubrovnik-neretva county for social tourism
development

DIPLOMSKI RAD

Dubrovnik, 2024.

SVEUČILIŠTE U DUBROVNIKU
ODJEL ZA EKONOMIJU I POSLOVNU EKONOMIJU

POTENCIJAL DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE ZA
RAZVOJ SOCIJALNOG TURIZMA (TURIZMA ZA SVE)

The potential of Dubrovnik-neretva county for social tourism
development

DIPLOMSKI RAD

Kolegij: Održivi turizam

Studij: Poslovna ekonomija

Vrsta studija: sveučilišni

Razina: diplomski

Studijski smjer: Turizam

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Ana Portolan

Studentica: Marina Kovačić

JMBAG: 0275071475

Dubrovnik, lipanj 2024.

SAŽETAK

Socijalni turizam je poseban oblik turizma koji polako uzima zamah u brojnim zemljama diljem Europe. U Republici Hrvatskoj, a samim time i u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, ovaj oblik turizma još nije došao do izražaja. U ovom radu istražuje se potencijal Dubrovačko-neretvanske županije za razvoj socijalnog turizma (turizma za sve) te se daju primjeri dobre prakse iz Europske unije kako bi se što bolje razumjela potreba za socijalnim turizmom. Dubrovačko-neretvanska županija prepoznata je svjetska turistička destinacija, ali veliki problem Županije je visoki stupanj sezonalnosti. Veliki broj turističkih dolazaka odvija se za vrijeme ljetnih mjeseci stoga se u ovom radu istražuje može li se socijalni turizam razviti na ovom području i time pomoći smanjenju sezonalnosti. Analizirajući ponudu i potražnju Dubrovačko-neretvanske županije za socijalnim turizmom može se zaključiti kako postoji potražnja za ovim oblikom socijalnog turizma, međutim ponuda još uvijek nije na zadovoljavajućoj razini. Proširenjem ponude za razvoj socijalnog turizma smanjio bi se problem sezonalnosti, a ujedno bi se poboljšala kvaliteta života lokalne zajednice te bi se išlo ka održivom razvoju destinacije.

Ključne riječi: socijalni turizam, sezonalnost, ponuda i potražnja, održivost Dubrovačko-neretvanska županija

ABSTRACT

Social tourism is a special form of tourism that is gradually gaining momentum in numerous countries across Europe. In Croatia, and consequently in the Dubrovnik-Neretva County, this form of tourism has not yet come to the forefront. This paper explores the potential of the Dubrovnik-Neretva County in developing social tourism (tourism for all) and provides examples of good practices from the European Union to better understand the need for social tourism. The Dubrovnik-Neretva County is recognised as a global tourist destination, but a significant issue for the County is the high degree of seasonality. A large number of tourist arrivals occur during the summer months, so this paper research whether social tourism can be developed in this area to help reduce seasonality. By analysing the supply and demand for social tourism in the Dubrovnik-Neretva County, it can be concluded that there is a demand for this form of social tourism, however the supply is still not at a satisfactory level. Expanding the offerings for the development of social tourism would reduce the problem of seasonality, improve the quality of life for the local community and contribute to the sustainable development of the destination.

Key words: social tourism, seasonality, supply and demand, sustainability, Dubrovnik-Neretva County

SADRŽAJ:

SAŽETAK	I
ABSTRACT.....	I
1. UVOD.....	1
1.1. Problem i predmet istraživanja.....	1
1.2. Svrha, ciljevi i hipoteze rada	1
1.3. Metodologija rada.....	2
1.4. Struktura rada	2
2. SOCIJALNI TURIZAM.....	3
2.1. Konceptualizacija socijalnog turizma	3
2.2. Prepreke i potencijal za razvoj socijalnog turizma.....	8
2.3. Razvoj socijalnog turizma u svijetu	10
2.4. Uloga socijalnog turizma u održivom razvoju destinacije	15
3. SOCIJALNI TURIZAM U EUROPSKOJ UNIJI	18
3.1. Projekti financirani od strane Europske unije	18
3.2. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Francuske.....	20
3.3. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Španjolske.....	21
3.4. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Belgije	23
4. SOCIJALNI TURIZAM DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE	25
4.1. Ponuda socijalnog turističkog proizvoda u Dubrovačko-neretvanskoj županiji.....	27
4.2. Potražnja za socijalnim turističkim proizvodom Dubrovačko-neretvanske županije 29	
4.3. Vladine neprofitne organizacije koje sudjeluju u ponudi socijalnog turističkog proizvoda.....	32
4.4. Lokalno stanovništvo u ponudi socijalnog turizma.....	34
4.4.1. Osobe s invaliditetom, ostale ugrožene skupine i socijalni turistički proizvod	34
4.4.2. Umirovljenici i socijalni turistički proizvod	36
4.4.3. Uključenost studenata u turizam	38
5. SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU SELA NA TEMELJU SOCIJALNOG TURISTIČKOG PROIZVODA	40
6. ZAKLJUČAK.....	43
LITERATURA.....	45
IZJAVA O AUTORSTVU I IZVORNOSTI RADA	48

1. UVOD

U današnjem globalnom društvu, turizam uvelike potiče ekonomski razvoj, a sve više ima i značajan utjecaj na socijalne i ekološke aspekte različitih destinacija. U kontekstu turizma, pojam socijalnog turizma pojavljuje se kao ključni koncept koji naglašava pristupačnost putovanja svim slojevima društva te promiče održiv razvoj zajednica i destinacija. Ovaj diplomski rad istražuje koncept socijalnog turizma, analizira njegov razvoj i ulogu u održivom razvoju destinacija, te pruža uvid u primjere dobre prakse u Europskoj uniji, s posebnim osvrtom na Francusku, Španjolsku i Belgiju. Nadalje, rad analizira specifičan kontekst Dubrovačko-neretvanske županije u Republici Hrvatskoj, analizirajući ponudu i potražnju socijalnih turističkih proizvoda, te ulogu vladinih neprofitnih organizacija poput Crvenog križa i Caritasa, kao i lokalnog stanovništva, u promicanju socijalnog turizma. Poseban fokus stavljen je na uključenost različitih ugroženih skupina kao što su osobe s invaliditetom i umirovljenici u socijalni turizam.

Kroz analizu ovih aspekata, rad će također ponuditi smjernice za revitalizaciju ruralnih područja temeljenih na socijalnim turističkim proizvodima, naglašavajući potencijal ove vrste turizma za poticanje ekonomske aktivnosti u ruralnim zajednicama.

1.1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja predmetnog rada je postojanje neodrživog i neplanskog turističkog razvoja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji s visokom razinom sezonalnosti i prostorne koncentracije turističkog prometa. U Županiji je evidentno prisutna potreba za održivim turističkim razvojem kroz selektivne oblike turizma kao što je socijalni turizam. Predmet ovog završnog rada je detektirati potencijal za razvoj socijalnog turizma (turizma za sve) s posebnim osvrtom na socijalni turizam Dubrovačko-neretvanske županije.

1.2. Svrha, ciljevi i hipoteze rada

Cilj rada je definirati socijalni turizam te prikazati utjecaj i važnost razvitka ovog selektivnog oblika turizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Ujedno je cilj i istražiti ulogu socijalnog turizma u revitalizaciji sela Dubrovačko-neretvanske županije. S obzirom na obilježja socijalnog turizma, raspoložive prirodne resurse te postojeću ponudu i potražnju Županije u ovom radu su postavljene sljedeće hipoteze:

H1: Vladine neprofitne organizacije su osvještenije o potrebi razvoja socijalnog turizma u odnosu na Turističku zajednicu grada Dubrovnika

H2: Socijalni turizam ima potencijal za revitalizaciju sela

Na temelju postavljenih hipoteza, u radu će se istražiti može li socijalni turizam biti motivator promjena dubrovačkog turizma i zaokreta ka održivijem cjelogodišnjem turizmu koji bi revitalizirao Županiju.

1.3. Metodologija rada

Za izradu ovog rada korištena je raznovrsna stručna i znanstvena literatura, hrvatska i inozemna, brojni članci i internetske stranice. Analizirana je literatura iz područja turizma, socijalnog turizma te su analizirani dobri primjeri socijalnog turizma unutar Europske unije. Podaci su prikupljeni s određenih internetskih stranica. U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva u radu će se koristiti metode analize i sinteze. Ovim metodama istražiti će se potencijal socijalnog turizma u revitalizaciji sela Dubrovačko-neretvanske županije te će se istražiti potražnja županije za socijalnim turizmom, a samim time mogućnosti upotpunjavanja ponude socijalnog turizma.

1.4. Struktura rada

Diplomski rad podijeljen je u šest poglavlja. U prvom, uvodnom dijelu rada navode se problem i predmet istraživanja, svrha i ciljevi pisanja rada kao i metodologija i struktura završnog rada. Drugo poglavlje naslova „Socijalni turizam“ definira pojam socijalnog turizma i ukazuje na važnost ovog oblika turizma u promicanju održivog razvoja destinacije. „Socijalni turizam u Europskoj uniji“ naslov je trećeg poglavlja u kojemu se analiziraju primjeri dobre prakse socijalnog turizma država članica Europske unije. Četvrto poglavlje naslova „Socijalni turizam Dubrovačko-neretvanske županije“ govori o ponudi i potražnji socijalnog turizma u županiji. U poglavlju su također prikazane uloge neprofitnih organizacija koje sudjeluju u ponudi socijalnog turizma Dubrovačko-neretvanske županije te je prikazano na koji način lokalno stanovništvo sudjeluje u ponudi socijalnog turizma. „Smjernice za revitalizaciju sela na temelju socijalnog turističkog proizvoda“ naslov je petog poglavlja u kojemu su dane smjernice na koji način iskoristiti postojeće resurse u svrhu razvoja održivog socijalnog turizma u selima Dubrovačko-neretvanske županije. U zaključku su sintetizirana sva razmišljanja te je dan pregled i zaključak cijelog rada.

2. SOCIJALNI TURIZAM

Turizam za sve, socijalni turizam, odnosi se na cilj uključivanja što većeg broja ljudi u turizam i putovanja. I danas, u zemljama, poput Francuske koja je jedna od najposjećenijih svjetskih turističkih odredišta i koja ima dobro razvijenu politiku socijalnog turizma, gotovo 40% stanovništva ne ide na godišnji odmor. Vjerojatnije je da će ovaj postotak biti puno veći u manje razvijenim zemljama. U nekim zemljama trenutno postoji nedostatak socijalne politike u pogledu turizma, a to je problem koji akteri socijalnog turizma sami ne mogu uvijek prevladati. Uloga javnog sektora leži u poticanju i podršci različitim slojevima društva da se uključe u iskorištavanje svojih godišnjih odmora putovanjima te im je cilj razviti strategije koje su prilagođene različitim ciljnim skupinama. Glavna, trenutna, ciljana tržišta za provođenje politike socijalnog turizma su mladi ljudi, obitelji, starije osobe i osobe s invaliditetom. Pokazalo se da države imaju veliku ekonomsku korist od postojećih politika socijalnog turizma. Tržište omladinskog turizma dobiva posebnu pozornost u sve većem broju zemalja: razvijene su posebne strategije kako bi se ovu ciljnu skupinu bolje informiralo o različitim dostupnim opcijama za putovanja ili su razvijene strategije koje razvijaju destinaciju kao posebno atraktivno tržište za mlade.

Razvoj veće suradnje između javnog i privatnog sektora važni su prioriteti za ISTO (*Industry Standards and Technology Organization*). U ovom kontekstu, može biti iznenađujuće da mnoge važne turističke destinacije poput Francuske, Španjolske i Meksika imaju politiku socijalnog turizma na nacionalnoj i/ili regionalnoj razini. Ovo pokazuje da socijalni turizam nije prijetnja nego katalizator domaćeg turizma i kompatibilan je s razvojem međunarodnog turizma. Zanimljiva je činjenica da se u mnogima zemljama, posebice zemljama u razvoju, socijalni turizam razvio tek u vremenu krize, kada se priljev stranih turista smanjuje zbog sukoba ili prirodnih katastrofa.

2.1. Konceptualizacija socijalnog turizma

„Socijalni turizam, tj. „turizam za sve“ predstavlja relativno novi i nepoznat koncept turističkoj teoriji i praksi te se može ustvrditi da trenutno ne postoji jednoznačna i općeprihvaćena definicija socijalnog turizma“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.). Fenomen socijalnog turizma poznat je još od sredine prošlog stoljeća. Među prvima je o socijalnom turizmu pisao Hunziker 1951. „U znanstvenoj i stručnoj javnosti je ova tema sve do nedavno bila zapostavljena, a glavni razlog tome je bio upravo taj dominantan društveni stav da je turistički proizvod luksuzno dobro i da isti ne bi trebao biti dostupan svima, posebice ne osobama s niskim dohotkom kao ni ostalim društveno ugroženim skupinama, kao što su mlađe osobe, osobe starije životne dobi i osobe s tjelesnim ili mentalnim invaliditetom. Međutim, u posljednjih tridesetak godina dolazi do promjene društvenog razmišljanja i do izražaja dolaze društvene vrijednosti koje promoviraju dostojanstvo i socijalnu uključenost svih pojedinaca u društvo. Socijalna isključenost je prepoznata kao ključan problem suvremenog društva, a turizam kao jedan od načina koji može pomoći u ublažavanju problema obespravljenosti i društvene isključenosti.“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

„Danas se socijalni turizam najčešće definira kao svaka turistička aktivnost kojoj je cilj svim obespravljenim i marginaliziranim društvenim skupinama osigurati temeljno ljudsko pravo na „odmor i razonodu“ (Članak 24. Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima). Socijalni turizam se još naziva i „turizam za sve“ upravo zbog toga što naglašava da turistička putovanja ne bi trebala biti luksuzno dobro, tj. da svi ljudi, bez obzira na svoj socijalni status, imaju pravo na odmor i razonodu te da isti spadaju u kategoriju temeljnih ljudskih prava. „Međunarodna organizacija za socijalni turizam socijalni turizam definira kao svaku turističku aktivnost namijenjenu obespravljenim članovima društva kojima je iz bilo kojega razloga uskraćeno temeljno ljudsko pravo na odmor i razonodu, a koja se odvija zahvaljujući suradnji tijela javne vlasti, jasno definiranoj socijalnoj politici te posvećenosti svih dionika razvoju socijalnog turizma“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.). Prema mišljenju Europskog socijalnog odbora, sljedeći kriteriji moraju biti zadovoljeni da bi turistička aktivnost predstavljala socijalni turizam:

- Životne okolnosti su takve da određenim društvenim skupinama u potpunosti ili djelomično onemogućuju korištenje turističkog proizvoda. Postoje razne životne situacije u kojima se društvene skupine mogu naći, a neke od njih su ekonomska obespravljenost, mentalna ili fizička oštećenja, geografska udaljenost, smanjena mobilnost i mnoge druge.
- Tijela javne vlasti ili privatna poduzeća odluče poduzeti mjere s kojima nastoje smanjiti prepreke zbog kojih određene društvene skupine ne mogu pod jednakim uvjetima, kao oni koji se ne nalaze u društveno ugroženim skupinama, koristiti turistički proizvod.
- Poduzete mjere na efikasan i kvalitetan način pomažu ugroženim skupinama društva, a u isto vrijeme uvažavaju vrijednosti kao što su solidarnost, održivost i dostupnost. (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

Ove prethodno spomenute društvene promjene, prepoznala je i Svjetska turistička organizacija (UNWTO), koja je 1999. u dokumentu pod nazivom Globalni etički kodeks za turizam, definirala kako su odmor i razonoda temeljna ljudska prava i kako svi imaju pravo na turizam bez obzira na društveni status. U Globalnom etičkom kodeksu za turizam navodi se da je potrebno razvijati socijalni turizam te da treba poticati turizam koji će uključivati mlade, studente, obitelji, osobe starije životne dobi i osobe s invaliditetom.

Govoreći o socijalnom turizmu važno je naglasiti kako razvoj ovog oblika turizma može rezultirati brojnim koristima kako za korisnike turističkih proizvoda i usluga, tako i za turističke destinacije koje pružaju ovaj oblik turizma, a samim time i poduzeća koja posluju unutar te destinacije. Mogućnost ravnopravnog sudjelovanja u turističkim aktivnostima, bijeg od svakodnevice, razvoj osobnosti, mogućnosti učenja i duhovnog rasta te povećanje društvene interakcije i socijalne uključenosti, a samim time i poboljšanje sveukupne kvalitete života samo su neke od koristi za korisnike turističkih proizvoda i usluga s područja socijalnog turizma. Neke od glavnih koristi za turističke destinacije i poduzeća su mogućnosti zapošljavanja, smanjenje sezonalnosti, revitalizacija sela i zapuštenih krajeva destinacije, a ponajviše povećanje sveukupne razine životnog standarda stanovništva u receptivnim turističkim područjima.

„Kada je riječ o ciljnim skupinama na koje su usmjerene mjere razvoja socijalnog turizma, njih je moguće podijeliti u pet osnovnih skupina:

- djeca do 17 godina starosti
- mladi, od 18 do 25 godina starosti
- osobe starije životne dobi (55 godina i više) s niskom razinom diskrecijskog dijela dohotka
- osobe s različitim vrstama dugotrajnih tjelesnih, mentalnih, intelektualnih ili osjetilnih oštećenja te
- sudionici i stradalnici domovinskog rata“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

„Svi programi i mjere usmjereni na razvoj socijalnog turizma mogu se podijeliti na dvije osnovne skupine:

- inicijative usmjerene na stvaranje preduvjeta za razvijanje turističke suprastrukture i infrastrukture kojima je cilj izgradnja novih ili adaptacija postojećih turističkih sadržaja kako bi mogli udovoljiti zahtjevima turista s posebnim potrebama i
- inicijative usmjerene na stvaranje preduvjeta za razvoj i realizaciju aktivnosti namijenjenih ciljanim skupinama u svrhu aktivnog uključivanja u društvo, bilo kao korisnika usluga, bilo kao pružatelja usluga s područja socijalnog turizma“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

Galičić (1999., str. 221) definira socijalni turizam kao „turizam koji se razvija s ciljem da se u turistička kretanja uključe najširi slojevi stanovništva i kojemu nije osnovni cilj da se ostvare maksimalni ekonomski rezultati“. Navedeni autor nije jedini koji je dao definiciju socijalnog turizma. Brojni su autori definirali ovaj novi selektivni oblik turizma. Prema Jafariju (2000.) turizam za socijalne svrhe izrazito je složen fenomen, a njegova značenja variraju ovisno o vremenskim razdobljima i zemljama o kojima se govori. Socijalni turizam može uključivati turizam za radnike, za obitelji, udruge (često zaposlenike jedne organizacije), za osobni razvoj, povezan je s odmorom radi promicanja socijalne kohezije na neprofitnoj osnovi ili u javnom interesu. Socijalni turizam obično je definiran u smislu ciljeva koji se postižu, metoda koje se koriste za njihovo postizanje i rezultata sudjelovanja. Sljedeći kriteriji identificirani su kao najfundamentalnije osnove ovog koncepta i prakse. Prvo, socijalni turizam priznaje osnovno pravo svih, bez obzira na njihovu socijalnu, financijsku ili geografsku situaciju. To odražava zabrinutost za dostupnost i pristupačnost odmora po razumnim cijenama. Drugo, priznaje važnost slobodnog vremena i praznika kao iznimnih prilika u fizičkom i kulturnom razvoju pojedinaca, promičući njihovu socijalizaciju i integraciju u njihovu zajednicu radnika kao i širu društvenu zajednicu. Treće, odražava zabrinutost njegovih zagovornika da bi turizam za socijalne svrhe trebao biti instrument ekonomskog razvoja, sredstvo upravljanja i unapređivanja nacionalnog teritorija te istodobno očuvanja prirodnih i ljudskih okoliša određinih regija. Danas se ovi ciljevi često nazivaju održivim razvojem (Jafari, 2000.).

Iako postoji određena nedoumica oko koncepta socijalnog turizma s obzirom na širok raspon različitih pristupa i oblika, općenito se smatra da se socijalni turizam odnosi na uključivanje

ugroženih ljudi u turistička iskustva. Sudjelovanje je omogućeno pružanjem neke vrste podrške, obično dobro definiranog socijalnog karaktera. Ponekad se naziva i turizmom za sve (Carter, et al., 2015.).

Definicije socijalnog turizma naglašavaju njegovu važnost kao pristupačnog oblika putovanja i odmora za sve slojeve društva. Socijalni turizam ne samo da pruža mogućnost za putovanje i odmor osobama s ograničenim financijskim sredstvima, već i potiče socijalnu uključenost, održivi razvoj i međukulturalno razumijevanje. Njegova uloga u promicanju ekonomske pravde, društvene kohezije i kulturne raznolikosti ključna je za izgradnju inkluzivnijeg i održivijeg turizma u svijetu. Kroz pristup pristupačnim putovanjima i aktivnostima, socijalni turizam otvara vrata za sve ljude da uživaju u ljepotama i dobrobitima putovanja, bez obzira na njihov socioekonomski status (Carter, et al., 2015.).

Haukeland (1990.) opisuje kako u skandinavskim zemljama koncept socijalnog turizma znači da bi svatko, bez obzira na ekonomsku ili socijalnu situaciju, trebao imati priliku otići na odmor. U tom svjetlu, putovanje na odmor tretira se kao bilo koje drugo ljudsko pravo čiji bi socijalni gubitak trebao biti nadoknađen od strane države.

Kako je Joppe (1989.) istaknuo, ako je namjera dovesti određene ugrožene skupine na tržište turizma, vlada može povećati osnovni dohodak putem zakona o minimalnoj plaći, obiteljskih, stambenih, dječjih naknada, kao i pružanjem izravnih subvencija za odmore. Ako se prihodi povećaju, ugrožene skupine se uključuju na tržište turizma i imaju priliku otići na odmor u smislu da si sada mogu priuštiti odmor, ali nema garancije da će tako koristiti svoja dodatna sredstva - mogli bi ih potrošiti na odjeću ili noćne izlaske. Intervencija koja je specifično usmjerena na povećanje turizma, a ne na povećanje prihoda, implicira da turizam ima određenu važnost u smislu socijalne isključenosti.

Socijalni turizam se također može koristiti za opisivanje učinka na ponudu u turizmu. Seabrook (1995., 670.str) piše: "pojavljuje se društvenija i interaktivnija forma putovanja, svojevrsni socijalni turizam: osmišljen posebno kako bi unaprijedio i ponudio uvid u živote ljudi, što se ne pojavljuje ni u sjajnim brošurama, niti u medijima zemalja trećeg svijeta". Za Nilssona (2002.) interakcija je osnovni koncept socijalnog turizma. Pokrenut je kao istinski i nekomercijalni oblik turizma. Jeftin je i ima za cilj stvaranje prijateljstva među ljudima.

Dugo uspostavljena i prilično drugačija forma socijalnog turizma s aspekta ponude je djelovanje vlade na poticanje posjeta određenim područjima. Kao što Davidson i Maitland (1997.) ističu, francuske vlade su koristile sustav "*Cheque Vacances*" (bonovi za odmor za zaposlenike u okviru sheme oslobođene od poreza) kako bi postigle svoje ciljeve poticanja razvoja turizma u određenim područjima, na primjer, usmjeravanjem takvih turista na ruralna područja koja trebaju dodatne ekonomske aktivnosti.

Hunzinger (2000.) opisuje socijalni turizam kao odnos i pojave u području turizma koje proizlaze iz sudjelovanja u putovanjima od strane ekonomski slabijih ili na drugi način ugroženih elemenata društva.

Definiran kao „turizam s dodatnom moralnom vrijednošću, čiji je primarni cilj koristiti ili domaćinu ili posjetitelju u turističkoj razmjeni“ (Minnaert, Maitland i Miller, 2011.), socijalni turizam pruža prilike za turizam onima koji inače ne bi mogli sudjelovati zbog određenih nepovoljnih okolnosti, kao što su nedostatak novca, uloga stalnog njegovatelja, zdravstveni problemi ili invaliditet. Socijalni turizam obuhvaća razne aktivnosti i programe širom Europe i drugdje koji pružaju socijalne i ekonomske koristi, potiču razvoj turizma ili promiču razumijevanje između gostiju i domaćina na turističkim destinacijama (McCabe, Minnaert i Diekmann, 2012.). U Europi postoje jasne razlike između sjevernih (npr. UK, Njemačka, Skandinavija) i mediteranskih (npr. Francuska, Španjolska) modela socijalnog turizma, pri čemu u prvima dominiraju dobrotvorne organizacije, dok drugi uključuju intervencije socijalnih službi, sindikata itd. (Hunter-Jones, 2011.). Mnogi europski programi socijalnog turizma temelje se na modelima „uključenosti“ i „stimulacije“ socijalnog turizma koji potiču sudjelovanje za sve (Minnaert i dr., 2011). U današnje vrijeme štednje, brojne su vlade preispitale svoje socijalne programe, a potencijalne ekonomske koristi socijalnog turizma dobile su povećanu pozornost (Minnaert, 2014). Minnaert (2009.) tvrdi da socijalni turizam pomaže osiromašenim obiteljima povećati njihov obiteljski i socijalni kapital te potiče pozitivno ponašanje i samopoštovanje. Socijalni turizam pružio im je trenutke za refleksiju, procjenu i aspiraciju, tako da su stvari koje su se činile nedostižnima sada izgledale moguće. Istovremeno, sudionici su odmor doživljavali kao priliku za bijeg od rutine, vrijeme da ostave brige i financijske probleme kod kuće i usredotoče se na pozitivnije stvari (Minnaert, 2009.). Quinnova i Staceyjeva (2010.) istraživanja također su identificirala povećano samopoštovanje i samopouzdanje među osiromašenom mladeži, pokazujući kako iskustva socijalnog turizma diverzificiraju rutine djece iz ograničenih prostornih svjetova.

Sedgley (2012.) također ističe ulogu sudjelovanja u turizmu u socijalnoj uključenosti: njihova studija londonskih obitelji koje žive u siromaštvu otkriva da isključenost iz turizma jasno doprinosi isključenju njihove djece iz svakodnevnih normi jer se odmori smatraju dijelom suvremenog britanskog obiteljskog života. Takve studije naglašavaju kako koristi socijalnog turizma nadilaze neposredno iskustvo odmora i prelaze u svakodnevne živote sudionika. Neki istraživači upozoravaju da, suprotno studijama koje identificiraju iščekivanje odmora kao potpuno pozitivan aspekt turističkog iskustva (Gilbert i Abdullah, 2002.), socijalni turistički izleti mogu biti ispunjeni nesigurnostima (Minnaert, 2014.), dok povratak kući s bilo kojeg odmora može generirati negativne refleksije o životima i odnosima (Hall i Brown, 2006.). Ipak, studije u velikoj većini nalaze da socijalni turizam nudi mogućnosti za bijeg od stresa svakodnevnog života, varijaciju rutine, nudi nova iskustva i svježi pogled na probleme (McCabe, 2009.).

Turizam za sve je turizam koji je oslobođen svih prepreka i pristupačan je svima, a upravljanje socijalnim turizmom omogućava se dostupnost (vizualna, slušna, mentalna i mobilna) na način da svi korisnici mogu djelovati nezavisno, dostojanstveno i ravnopravno. Socijalni turizam tj. turizam za sve relativno je mlad pojam kojemu se sve veća pažanja pridaje posljednjih godina zbog spoznaje o važnosti ispunjenja potreba svih ljudi, a posebice se stavlja naglasak na osobe sa fizičkim i mentalnim oštećenjima (Čanak, 2016.).

„Europa ima cilj učiniti turizam što dostupnijim svima kako bi time osnažila svoju konkurentnost na turističkom tržištu. Sve je više europskih inicijativa sa svrhom unapređenja prava osoba s posebnim potrebama“ (Golja i Slivar, str. 181.). Turizmom za sve se na području Europe bavi *European Network for Accessible Tourism* (ENAT), a radi se o neprofitnoj udruzi čiji je cilj provoditi, istraživati i promovirati socijalni turizam.

Broj osoba s posebnim potrebama u Europi izrazito je visok te iz godine u godinu kontinuirano raste. Brojnim nacionalnim i međunarodnim zakonima i propisima regulirana su prava osoba s invaliditetom i time se sprječava diskriminacija te se postiže njihova afirmacija kao samostalnih i ravnopravnih osoba. Sve veći broj poduzeća prilagođava svoje proizvode i usluge osobama s posebnim potrebama jer su uočili potencijal i prepoznali potražnju nedovoljno pokrivenog tržišta. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) definirala je 1981. invaliditet kao narušavanje odnosa između okoline i pojedinca, a pojam invaliditet stavlja naglasak na nejednakosti koje su vidljive u odnosu na društvene uvjete života osoba s invaliditetom i okoline. Prema WHO invaliditet se odnosi na bilo koje pomanjkanje ili ograničenje čovjekove sposobnosti za obavljanje svakodnevnih aktivnosti.

2.2. Prepreke i potencijal za razvoj socijalnog turizma

Kako i sami turizam ima brojne prepreke u svome razvoju tako i socijalni turizam ima svoje probleme i prepreke koje se pojavljuju i time ograničavaju razvoj navedenog selektivnog oblika turizma. Neka od ograničenja su:

1. **Financijska ograničenja:** Jedan od glavnih problema u razvoju socijalnog turizma su financijska ograničenja koja sprječavaju mnoge ljude da sudjeluju u ovim programima. Visoki troškovi putovanja, smještaja i aktivnosti mogu biti prepreka za osobe s nižim primanjima ili obitelji u potrebi.
2. **Nedostatak svijesti i edukacije:** Nedovoljna svijest o socijalnom turizmu i nedostatak edukacije o njegovim prednostima i mogućnostima može ograničiti pristup ovim programima. Mnogi ljudi možda nisu svjesni mogućnosti koje socijalni turizam pruža ili kako mogu iskoristiti ove programe.
3. **Nedostatak infrastrukture:** U nekim regijama ili destinacijama nedostaje infrastruktura potrebna za pružanje socijalnih turističkih usluga. Nedostatak pristupačnog smještaja, transporta i druge turističke infrastrukture može otežati putovanje i boravak za osobe s posebnim potrebama.
4. **Stigmatizacija i socijalna isključenost:** Stigmatizacija povezana s sudjelovanjem u socijalnom turizmu može predstavljati prepreku za neke ljude. Strah od osude ili osjećaj srama može odbiti ljude od sudjelovanja u programima socijalnog turizma, čak i kada im je to potrebno ili korisno.
5. **Nedostatak podrške i suradnje:** Nedostatak podrške od strane vlada, lokalnih vlasti i drugih dionika može otežati razvoj socijalnog turizma. Nedostatak suradnje između različitih sektora i dionika može ograničiti resurse i mogućnosti za razvoj socijalnih turističkih programa.

6. Utjecaj pandemije i globalnih kriza: Pandemija COVID-19 i druge globalne krize mogu značajno utjecati na razvoj socijalnog turizma. Restrikcije putovanja, zatvaranje turističkih objekata i ekonomske posljedice pandemije mogu smanjiti pristup socijalnim turističkim mogućnostima i ograničiti podršku ovim programima. (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

Rješavanje ovih problema zahtijeva sveobuhvatni pristup koji uključuje suradnju između različitih dionika, ulaganje u infrastrukturu i resurse te promicanje svijesti i edukacije o socijalnom turizmu i njegovim prednostima.

Osim prepreka i problema na koje nailazi socijalni turizam on je ujedno uvelike koristan za gospodarstvo čitave destinacije koja se odlučila na ovaj selektivni oblik turizma. Socijalni turizam može potaknuti lokalnu potrošnju u destinacijama koje nude pristupačne turističke mogućnosti. Posjetitelji koji sudjeluju u socijalnim turističkim programima troše novac na smještaj, hranu, prijevoz i aktivnosti, čime se podržava lokalna ekonomija i stvaraju se prihodi za lokalne poduzetnike i zajednice. Razvoj socijalnog turizma također može rezultirati stvaranjem novih radnih mjesta u turizmu. Povećana potražnja za uslugama smještaja, ugostiteljstva, turističkih vodiča i drugih aktivnosti potiče otvaranje novih poslova i pridonosi smanjenju nezaposlenosti u destinacijama koje nude socijalne turističke programe.

Socijalni turizam doprinosi i diversifikaciji turističke ponude u destinacijama, nudeći pristupačne opcije putovanja i odmora za različite skupine ljudi. Ponuda socijalnog turizma može privući nove segmente tržišta, uključujući obitelji s nižim primanjima, osobe s posebnim potrebama, umirovljenike i druge, što doprinosi stabilnosti i održivosti turizma.

Osim toga, može doprinijeti jačanju društvene kohezije i integracije, potičući međusobno razumijevanje i interakciju među različitim skupinama ljudi. Sudjelovanje u socijalnim turističkim programima može stvoriti prilike za razmjenu iskustava, razbijanje predrasuda i izgradnju mostova između različitih kultura i društvenih skupina.

Radnicima koji su zaposleni u turizmu potrebna je edukacija za daljnje djelovanje, a uvjeti koji su potrebni za razvoj socijalnog turizma, trebali bi se razvijati u zajednicama koje vide ovu vrstu turističke aktivnosti kao poticatelja razvoja, a samim time će i lokalno gospodarstvo i socijalna stabilnost biti ojačani. Turizam može potaknuti ljude da potiču sklad, mir i razvoj, a socijalni turizam trebao bi pomoći u tome, promičući jednakost, demokraciju, pravdu i blagostanje koji omogućuju međusobni razvitak svih naroda u svijetu. Turizam u današnje vrijeme najviše doprinosi zapošljavanju, razvoju i poboljšanju kvalitete života svim svojim korisnicima, a socijalni turizam doprinosi ekonomskom blagostanju. Iako doprinosi ekonomskom blagostanju, socijalni turizam još nije došao do te razine svjesnosti o njegovoj ekonomskoj važnosti i o njegovoj sposobnosti da uvjetuje održivost u destinaciji.

Sve u svemu, socijalni turizam može imati pozitivan utjecaj na gospodarstvo, promičući ekonomski razvoj, stvaranje radnih mjesta, održivost turizma i društvenu koheziju u destinacijama diljem svijeta.

Razvoj socijalnog turizma u svijetu predstavlja važan aspekt turizma koji ima potencijal poboljšati kvalitetu života ljudi diljem svijeta. Kroz pružanje pristupačnih turističkih

možnosti, socijalni turizam promiče socijalnu inkluziju, solidarnost i međusobno razumijevanje među različitim društvenim skupinama. Unatoč izazovima koje je donijela pandemija COVID-19, očekuje se da će interes za socijalnim turizmom nastaviti rasti, potičući daljnji razvoj inicijativa i programa usmjerenih na pružanje pristupačnih i inkluzivnih turističkih iskustava.

2.3. Razvoj socijalnog turizma u svijetu

Svjetska turistička konferencija, održana u listopadu 1980. u Manili, sastavila je dokument od velike povijesne važnosti. 107 predstavnika vlada i delegata iz otprilike 90 komercijalnih i pridruženih organizacija potpisalo je "Manilsku deklaraciju o svjetskom turizmu". Navedenom deklaracijom zaključeno je da je suvremeni turizam nastao primjenom socijalnih politika koje su dovele do toga da industrijski radnici dobiju godišnji plaćeni odmor.

Ideja o plaćenom godišnjem odmoru za radnike izvorno je izražena u međunarodnoj konvenciji 1936. Po prvi put od početka industrijske ere milijuni radnika i njihovih obitelji našli su se u mogućnosti uzeti jednotjedni odmor od svakodnevnog ritma rada bez potrebe da se odreknu plaće ili prihoda. Sindikalne organizacije, a u određenim zemljama i vlade, brzo su odlučile poduzeti prve mjere koje bi pravni princip pretvorile u stvarnost. Te mjere predstavljale su prve korake prema socijalnom turizmu, turizmu za sve.

Napredak na ovom polju prekinut je dugim razdobljem Drugog svjetskog rata, ali s povratkom mira pokret prema socijalnom turizmu je snažno oživljen. Godine 1948. Međunarodna unija službenih turističkih organizacija (IUOTO) – koja je 30 godina kasnije dala povoda nastanku današnje Svjetske turističke organizacije – razmatrala je "Izveštaj o popularnom turizmu" (Haulot, 1981.).

Međunarodni biro za socijalni turizam (BITS) navodi da je "cilj BITS-a promicati razvoj socijalnog turizma u međunarodnom okviru. Pod pojmom "socijalni turizam", BITS podrazumijeva cjelokupnost odnosa i pojava koje proizlaze iz sudjelovanja u turizmu onih socijalnih grupa s umjerenim prihodima – sudjelovanje koje je omogućeno ili olakšano mjerama jasno definiranog socijalnog karaktera" (BITS, 1963.).

S razvojem suvremenog društva, životni standard radnih ljudi se znatno promijenio u mnogim zemljama. Okolnosti u kojima se provode odmori i turizam također su doživjele duboke promjene. Turistička putovanja sada uključuju velik broj radnika i obitelji radnika, veliki dio mladih studenata ili radnika, umirovljenika i osoba s invaliditetom. Tako definiranu, "klijentelu" socijalnog turizma zapravo čine desetci milijuna pojedinaca. Veliki dio tih ljudi živi u takozvanim razvijenim zemljama, tj. onima u kojima životni standard radnika omogućuje da bude svjestan potreba izvan osnovnih potreba za stanovanjem, hranom i zdravstvenom zaštitom. Te zemlje čine veliki geografski raspon kroz ogromne industrijalizirane zone SAD-a, Kanade, Europe i Japana.

Što se tiče zemalja u razvoju, socijalni turizam još uvijek u većini slučajeva znači određenu kategoriju posjetitelja iz bogatih zemalja – kategoriju turista koju karakterizira manja potrošačka moć i specifični oblici zadovoljenja njihovih potreba za odmorom u vrijeme

njihovog posjeta. Međutim, najnaprednije zemlje u razvoju nedavno su počele biti svjesne turističkih potreba koje proizlaze iz određenih sektora vlastitih populacija, proizlazeći kako iz poboljšanog domaćeg standarda života, tako i iz primjera posjetitelja iz drugih zemalja.

Bilo kako bilo, oprezna procjena broja ljudi stvarno uključenih u sustav socijalnog turizma iznosi oko 500 milijuna (Haulot, 1981.).

Trendovi iz 1936. nisu oslabili; štoviše, dogodilo se suprotno. Što ljudi sami pridaju sve veću važnost kvaliteti vlastitog načina života, to su javne vlasti sve više potaknute da poduzmu mjere kako bi slobodno vrijeme – posebno u obliku turizma – postalo praktična stvarnost.

Prije nekog vremena, mnogim vladama postalo je jasno da komercijalni turizam može donijeti prednosti njihovim zemljama. Danas, mnoge vlade smatraju da prvo trebaju poduzeti sve moguće mjere kako bi osigurale da njihovi vlastiti građani – uključujući i one manje sretne – mogu uživati u prirodnim ljepotama i cijelom nacionalnom nasljeđu, prije nego što potaknu dolazak bogatih stranih turista. Manilska deklaracija navedena gore eksplicitno odražava ovu novu i potpuno opravdanu tendenciju (Haulot, 1981.).

Očigledno, ne treba zanemariti pozitivne aspekte komercijalnog međunarodnog turizma, ali jasno je da često citirane prednosti kulture i uživanja u životu koje turizam nudi pojedincima ne mogu ostati samo privilegija malobrojnih – one moraju postati 'zajedničko dobro' za sve.

Prije otprilike 20 godina postalo je jasno da postoji potreba za osnivanjem međunarodnog centra za raspravu, istraživanje i djelovanje kako bi se odgovorilo na novonastale načine života u industrijskom društvu. Nakon što su ti kongresi održani u Bernu, Beču i Milanu, osobe u Zapadnoj Europi koje su bile odgovorne za pokretanje i provođenje odgovora na te nove potrebe smatrale su neophodnim podijeliti svoja iskustva (pozitivna i negativna), svoje misli i opcije kako bi najbolje obavljale svoje zadatke i pružale najučinkovitiju pomoć. Tako je 1963. osnovan BITS, a njegovi glavni ciljevi od tada se gotovo nisu mijenjali (Haulot, 1981.).

Cilj organizacije je uvijek bio pružiti onima koji su uključeni u promicanje socijalnog turizma sredstva za produktivniji rad, posebno kroz pružanje baze podataka i trajne baze za proučavanje i raspravu. Jedina osnovna promjena u BITS-u od njegovog osnivanja bila je geografski opseg. Izvorno potpuno zapadnoeuropsko tijelo, BITS sada ima članove iz istočne Europe, Afrike, Sjeverne Amerike, Latinske Amerike i Azije (BITS, 1963.).

Struktura organizacije malo se promijenila. Generalna skupština je suvereno tijelo s demokratskim glasanjem: ona određuje proračune, sastavlja programe i bira svoje voditelje. Upravni odbor nadzire provedbu programa između svake skupštine (održavaju se svake dvije godine). Četveročlani kolegij, u suradnji s glavnim tajnikom, osigurava kontinuirano funkcioniranje i inspiraciju za cijelu organizaciju. Konačno, glavnog tajnika imenuje Vijeće.

Osim ovih statutarnih i stalnih tijela, rad BITS-a provodi se putem publikacija, sastanaka, seminara, studija i konferencija. Na trajnoj osnovi, proučavanja, razmišljanja i preispitivanja provode se u vezi sa svim aspektima socijalnog turizma. U turizmu posebno, možda više nego u bilo kojem drugom aspektu društvenog života, ništa ne ostaje statično: uvijek mora postojati preispitivanje, prilagodba i usavršavanje. Treba naglasiti da je uloga koju turizam igra u životima ljudi od primarne važnosti. Za radnike u industrijaliziranim zemljama, trenutni

aranžmani za godišnje plaćene odmore znače da provode 8-10% svog života svake godine na godišnjem odmoru (Haulot, 1981.).

Razmatrajući buduće mogućnosti, važno je imati na umu da revolucionarne tehnologije, koje trenutno donose temeljne promjene u uvjetima proizvodnje dobara koja zadovoljavaju ljudske potrebe, automatski dovode do stalnog povećanja količine slobodnog vremena radnika. U ne tako dalekoj budućnosti, količina vremena koju će osoba morati posvetiti proizvodnji bit će mnogo manja od količine vremena koje će moći, ili će morati, posvetiti ne-radu. Svi su svjesni ozbiljnosti i težine psiholoških i društvenih problema koje bi takva radikalna transformacija temeljnih vrijednosti mogla donijeti. Stoga, treba poduzeti mjere kako bi se osiguralo da pojedinac može prikupiti psihološke resurse potrebne za održavanje svoje prisebnosti i dobrobiti. Na isti način na koji je industrijsko društvo bilo prisiljeno organizirati društveni život kako bi odgovorilo na potrebe obrazovanja i ljudskog dostojanstva, tako mora biti spremno osvojiti strašnu prazninu koja bi mogla nastati - ako se ne pripremimo za to - ako slobodno vrijeme bude sastavljeno samo od neaktivnosti i negativnih iskustava (Haulot, 1981.).

Iz ove perspektive, od primarne je važnosti poticanje, svim zamislivim sredstvima, pozitivnog korištenja slobodnog vremena. Postoji nevjerojatno bogatstvo mogućnosti koje nude turističke aktivnosti - bilo da su to mogućnosti za opuštanje ili za otkrivanje novih aktivnosti. Više nego ikad prije, važno je dati veliki prioritet pružanju načina za obrazovanje i osposobljavanje ljudi za svjesno i aktivno korištenje slobodnog vremena koje je postalo tako značajan dio života. Takva obuka ne bi se trebala smatrati samo dodatkom razvoju poboljšanog prijevoza i smještaja.

Globalno postoji više od 650 milijuna osoba s invaliditetom, što čini oko 10% čovječanstva (Ujedinjeni narodi, 2009.). U australskom kontekstu, otprilike 20% australske populacije, ili četiri milijuna ljudi, identificira se kao osobe s invaliditetom – dvostruko više od svjetskog prosjeka. Od tih ljudi, 520.000 ima invaliditet pokretljivosti, 480.000 je slijepo ili ima oštećenje vida, a milijun je gluho ili ima oštećenje sluha (Australski zavod za statistiku (ABS), 2003.). Broj osoba s invaliditetom će se povećati zbog starenja populacije. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) (2007.) navela je da će do 2020. biti 1,2 milijarde ljudi starijih od 60 godina. "Sivljenje" populacije dokumentirano je od strane ABS-a, a Turističko istraživanje Australije ga je identificiralo kao tržišnu priliku (Tourism Australia, 2005.), te je fenomen koji utječe na sva glavna receptivna tržišta. Ovi trendovi imaju značajne implikacije za globalni turizam (Dwyer, 2005.).

Reedyjeva (1993.) seminalna knjiga o marketingu prema osobama s invaliditetom prva je upotrijebila snažnu populacijsku procjenu od 43 milijuna Amerikanaca kako bi privukla pažnju američkog poslovnog sektora. Slično su Touche Ross (1993.) i Keroul (1995.) koristili procjene invaliditeta u europskoj i kanadskoj populaciji kako bi argumentirali tržišni potencijal grupe. Prvo australsko tržišno istraživanje proveo je Darcy (1998.) gdje je procijenio da je putovanje pojedinaca s invaliditetom vrijedno 473 milijuna australskih dolara, a njihova grupna putovanja vrijedna su 1,3 milijarde australskih dolara. Darcyjeva (1998.) studija razlikovala se od ranijih radova uvođenjem empirijskih podataka o putnim obrascima grupe provedenim u 12 mjeseci. Njegova je studija bila modelirana prema domaćim i međunarodnim anketama

posjetitelja Zavoda za turistička istraživanja i primijenjena je na nacionalne ankete o stopama invaliditeta u australskoj zajednici (ABS, 1993.).

Burnett i Bender-Baker (2001.) skrenuli su pozornost na diskrecijski dohodak ovih grupa putem nacionalno prikupljenih podataka. Iako nisu izravno povezani s ekonomskim doprinosom, Burnett i Bender-Baker dali su doprinos razumijevanju osoba s invaliditetom kroz njihov stupanj invaliditeta i pomagala koja koriste. Tek 2002. i 2005. američko tržište socijalnog turizma koristilo je naručeno tržišno istraživanje Open Doors Organisation, koje je prikupljalo putne obrasce osoba s invaliditetom. Kroz ove brojke procijenjeno je da osobe s invaliditetom pridonose američkom gospodarstvu s 127 milijardi američkih dolara svake godine, od čega je 13 milijardi izravno pripisano putovanjima (HarrisInteractive Market Research, 2005.). Van Horn (2007.) predstavio je detaljniju analizu podataka u vezi s količinom putnih obrazaca, transportom općenito i zračnim prometom posebno. Slično su Neumann i Reuber (2004.) procijenili da njemački turisti doprinose gospodarstvu s 2,5 milijarde eura, dok su istraživanja OSSATE-a (One-Stop-Shop for Accessible Tourism in Europe) procijenila da turisti s invaliditetom doprinose gospodarstvu s 80 milijardi eura koristeći bruto procjene potražnje (Buhalis, 2005.). Iz perspektive dolazaka, procijenjeno je da 7-8% međunarodnih putnika ima invaliditet i ta grupa izravno doprinosi povećanju bruto domaćeg proizvoda (BDP) gospodarstvu (Darcy, 2005.).

Razvoj socijalnog turizma u svijetu bilježi kontinuirani rast, potaknut različitim faktorima kao što su promjene u društvenim i ekonomskim uvjetima, sve veća svijest o potrebama marginaliziranih skupina te težnja za održivim i inkluzivnim turizmom. Primjetan je porast broja organizacija i inicijativa usmjerenih na promicanje socijalnog turizma, kao i povećanje broja destinacija i turističkih objekata koji pružaju posebne ponude i pogodnosti za osobe s nižim primanjima ili posebnim potrebama. Primjerice, u Europi su se razvile brojne inicijative koje potiču socijalni turizam, poput subvencioniranih putovanja za osobe s nižim primanjima ili obitelji u potrebi. U nekim zemljama, vlade su usvojile politike koje potiču turističke agencije i hotelske objekte da ponude povoljnije cijene ili posebne pakete za socijalno ugrožene skupine stanovništva. Osim toga, razvoj digitalnih platformi omogućio je lakši pristup informacijama o socijalnim turističkim mogućnostima, olakšavajući planiranje i rezervaciju putovanja.

Rasprava o turizmu i putovanjima kao ljudskom pravu otvara malo poznatu temu „socijalnog turizma“. Neke zemlje promiču ideju socijalnog turizma kao obvezu države prema svojim građanima i društvu kako bi ispunili pravo na turizam, zagovarano u poveljama poput Opće deklaracije o ljudskim pravima. Socijalni turizam ima različita značenja u različitim kontekstima. Osnovno načelo socijalnog turizma je „pristup putovanjima i mogućnostima za slobodno vrijeme za sve“ (Međunarodni ured za socijalni turizam (BITS)).

Načela modernog socijalnog turizma postavljala su se rano u 20. stoljeću kada je usvojeno načelo plaćenog odmora za radnike. Na primjer, primijećeno je da su francuski sindikati, još od uvođenja plaćenog odmora 1930-ih godina, promovirali, ne samo vrijednost turizma za

opuštanje od rada, već i za razvoj uma i tijela (Ouvry-Vial, 1990.). Jedan oblik socijalnog turizma razvijen je u socijalističkim zemljama (ili centralno planiranim ekonomijama kako preferiraju Allcock i Przeclawski (1990)) kako bi služio nekoliko potreba. Za razliku od fenomena turizma u kapitalističkim društvima, gdje turizam simbolizira slobodu, izbor i individualnost, u socijalističkim zemljama članicama Varšavskog pakta ili Vijeća za međusobnu ekonomsku pomoć, turizam je bio usmjeren na služenje socijalističkim potrebama. To je uključivalo osiguranje odmora i opuštanja za radnike socijalističke proizvodnje kako bi se omogućila njihova buduća proizvodnja, poticanje komunističke solidarnosti obilaskom drugih komunističkih zemalja te korištenje turizma kao metode poticanja „socijalističkog obrazovanja“ za mlade (Allcock & Przeclawski, 1990.).

Međutim, socijalni turizam proširio se izvan socijalističkih i centralno planiranih ekonomija Istočne Europe. Francuska ima dugu tradiciju socijalnog turizma kroz sindikalni pokret. No, Francuskoj su se pridružile i druge zapadnoeuropske zemlje poput Njemačke, Švicarske, Portugala i skandinavskih zemalja u subvencioniranju prijevoza, održavanju „socijalnih odmarališta“ i financiranju omladinskih kampova. Čak i Sjedinjene Američke Države, jedan od glavnih zagovornika neoliberalizma, imaju programe socijalnog turizma poput omladinskih kampova Udruženja mladih farmera koji su osmišljeni kako bi osigurali da ruralna mladež ima pristup učenju i rekreativnim mogućnostima turizma.

Postoji i institucionalna struktura za promicanje vrijednosti pokreta socijalnog turizma. Međunarodni ured za socijalni turizam (BITS) je krovna struktura za nacionalne organizacije socijalnog turizma koje surađuju na razvoju i promicanju socijalnog turizma. Osnovan je 1963. u Bruxellesu i sada predstavlja članove iz cijele Europe kao i ostatka svijeta, uključujući dvanaest vladinih tijela. BITS također ima zadatak predstavljati pitanje socijalnog turizma pred tijelima kao što su Svjetska turistička organizacija i Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu. BITS je na svojoj web stranici iznio snažan argument za pravo svih na turizam, putovanja i slobodno vrijeme i poziva vlade da pređu s „priznavanja prava“ na stvarne pragmatične programe koji omogućuju svima da uživaju u ostvarivanju svog prava (BITS). U svojoj Montrealskoj deklaraciji (1996.), BITS opisuje kontekst koji čini promicanje socijalnog turizma tako vitalnim. Navodi se da u današnjem svijetu:

- u kojem je rast u najbogatijim zemljama sporadičan, a cijeli dijelovi stanovništva pate od sve veće oskudice rezultira ozbiljnim društvenim nemirima,
- u kojem napredak u znanosti i informacijskim tehnologijama ide ruku pod ruku sa smanjenom radnom snagom, otvarajući još neviđene socijalne i kulturne mogućnosti,
- u kojem se formiraju veliki ekonomski savezi koji djeluju prema vlastitoj logici slobodnog tržišta,
- u kojem neke zemlje doživljavaju brzi rast, otvarajući mogućnost domaćeg turizma,
- u kojem su druge zemlje, pa čak i cijeli kontinenti, zarobljeni u užasnoj siromaštini,
- u kojem pravo na potragu za smislom zahtijeva se posvuda,
- u ovom svijetu, turizam brzo raste. Svjedočimo spektakularnom povećanju poslovnih i turističkih putovanja, otvaranju granica, diversifikaciji destinacija i novim sredstvima komunikacije i prijevoza (Međunarodni ured za socijalni turizam (BITS), 1996).

U eri neoliberalizma, zaboravlja se da je svrha turizma služiti ljudskim potrebama, a ne samo donositi profit poslovnom sektoru ili ekonomski rast za vladine račune.

Međutim, pronalaženje referenci o inicijativama socijalnog turizma u literaturi o turizmu izuzetno je teško. Ovo možda ukazuje na to koliko je dominantna neoliberalna paradigma postala u kontekstu turizma, jer bi se očekivalo da će barem antropološka i sociološka literatura o turizmu pokazati neki interes za fenomen socijalnog turizma. Ne može biti od pomoći imati takav naziv kao što je „socijalni turizam“ u vrijeme kada se socijalistička alternativa uglavnom promatra s prezirom. Sumnja se da je odluka BITS-a da razmotri promjenu naziva iz „socijalnog turizma“ u „turizam za sve“ reakcija na ovu nesretnu situaciju (Međunarodni ured za socijalni turizam, 2002.). Konačno, socijalni turizam još nije dovoljno napredovao da ispuni obećanje „turizma za sve“. Trenutno, obveza ispunjavanja načela socijalnog turizma leži na vladama i to onemogućava vjerojatnost da će takva prava biti stvarno univerzalno osigurana, jer mnoge zemlje u razvoju još uvijek nisu u mogućnosti zadovoljiti osnovne potrebe svojih građana, a kamoli ispuniti pravo na putovanja. Stoga, načela socijalnog turizma ne mogu se univerzalno provoditi dok se ne ispuni pravo na razvoj, kako se zahtijeva u konceptu Novog međunarodnog ekonomskog poretka (NIEO) i kako je navedeno u takvim sporazumima kao što je Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Osim socijalnog turizma s naglaskom na omogućavanje siromašnima da ispune svoje pravo na putovanje, postoji raznolikost drugih „turizama“ koji otkrivaju punu sposobnost turizma kao društvene sile. Turizmu se pripisuje olakšavanje zacjeljivanja rascjepa u podijeljenim društvima poticanjem kontakta među ljudima.

Međutim, važno je napomenuti da je pandemija COVID-19 imala značajan utjecaj na razvoj socijalnog turizma diljem svijeta. Restrikcije putovanja, zatvaranje turističkih objekata i ekonomske posljedice pandemije rezultirale su smanjenim pristupom socijalnim turističkim mogućnostima za mnoge ranjive skupine. Mnoge organizacije koje su se bavile socijalnim turizmom morale su prilagoditi svoje aktivnosti ili privremeno obustaviti svoje programe zbog ograničenja putovanja i sigurnosnih mjera.

Unatoč izazovima koje je donijela pandemija, postoje optimistična očekivanja da će se interes i podrška za socijalni turizam obnoviti u postpandemijskom razdoblju. Kako se svjetska zajednica oporavlja od posljedica pandemije, postoje mogućnosti za osmišljavanje novih modela socijalnog turizma koji će biti prilagođeni novim društvenim i ekonomskim uvjetima.

2.4. Uloga socijalnog turizma u održivom razvoju destinacije

Europska unija iznijela je tvrdnju kako bi socijalni turizam mogao biti učinkovit pri izgradnji europskih građana. Kao važnu stavku istaknuli su da se odmori, namijenjeni socijalno ugroženim skupinama, ni po čemu ne bi trebali razlikovati od standardnih turističkih odmora, ali bi itekako pripomogli socijalnoj integraciji. Stvaranje stabilnog, visoko kvalitetnog zapošljavanja ključno je za održivi razvoj turističke destinacije.

Nedavne političke inicijative o socijalnom turizmu, koje provodi Europska komisija, istaknule su pozitivan doprinos koji ovaj oblik turizma može pružiti prema održivom razvoju destinacije.

Štoviše, u osvrtnu na razvojnu politiku Europske unije, Diekmann i McCabe (2013.) su istaknuli veliki pomak u naglasku na društvenu uključenost, jednakost i ekonomsku održivost. U promicanju pristupa skupinama kojima je odlazak na odmor postao sve teži, socijalni turizam jača potencijal generiranja prihoda od turizma. „Socijalni turizam pomaže u mobilnosti i omogućava razvoj turizma izvan sezone, posebno u regijama gdje je turizam izrazito sezonski. Sukladno tome, socijalni turizam potiče stvaranje trajnijih mogućnosti zapošljavanja u turizmu, u skladu s Lisabonskom strategijom, omogućavajući produženje takvih poslova izvan odgovarajuće vrhunske sezone“ (Diekmann i McCabe, 2013., 29.str). Sezonalnost i prostorna opterećenost turističkim prometom se mogu smatrati jednim od najvažnijih pitanja koja utječu na održivost u turizmu. Sezonalnost u turizmu obično se definira kao sklonost turističkih tokova da se koncentriraju u relativno kratkim periodima godine. Ovaj fenomen predstavlja jedan od najvećih izazova s kojima se suočava turizam, uzrokujući glavne probleme poput nestabilnog zapošljavanja, ograničenja profitabilnosti ulaganja, nesklad u kapacitetu opterećenja, fluktuacije u cijenama, degradaciju okoliša te različite sociokulturne učinke između posjetitelja i stanovnika. Ova pitanja sezonalnosti, njezini uzroci i učinci, široko su raspravljani tijekom mnogih desetljeća. Stoga je prirodno da Europska komisija nastoji razviti politiku u turizmu usmjerenu na rješavanje ovog važnog pitanja. Projekt Calypso, program za socijalni turizam, temeljio se uglavnom na ekonomskim koristima i smanjenju sezonalnosti. Inicijativa Calypso provedena je u razdoblju od 2009. do 2012. kako bi omogućila najugroženijim građanima (mladima, starijima, osobama s invaliditetom i obiteljima s niskim prihodima) putovanje po Europi (eCalypso, 2016). Pod ovom inicijativom, Europska komisija financirala je mnoge projekte koji olakšavaju putovanja za ugrožene skupine s ciljem povećanja turizma izvan sezone kako bi pomogli lokalnim ekonomijama u borbi protiv sezonalnosti kroz stvaranje novih radnih mjesta i poslovnih prilika. Masovna demokratizacija međunarodnih putovanja neizbježno je dovela do pitanja uključenosti i jednakosti u potrošnji u turizmu jer ranjive skupine mogu manje sudjelovati u istom. Održivi razvoj na destinacijskoj razini obično se temelji na tri stupa: okolišnom, sociokulturnom i ekonomskom. Budući da su masovna turistički odredišta postala urbanizirane zajednice u koje su uključeni mnogi stanovnici, potreba za razmatranjem ekonomske održivosti odredišta na dugi rok postala je ključna. Stoga, sezonalnost u turizmu uključuje nekoliko negativnih učinaka koji bi mogli utjecati na održivost odredišta, ne samo ekonomski, već i socijalno i ekološki.

Socijalni turizam također je povezan s raspravama o održivom turizmu zbog činjenice da koristi sveobuhvatniji pristup koji se odnosi na etiku koja leži u osnovi održivog turizma, te zbog načina na koji je koncipiran kao odgovorniji oblik turizma u kontrastu s moralno upitnim praksama globalnog turizma. Na primjer, Higgins-Desbiolles (2006) je tvrdio da se neki oblici turizma, uključujući socijalni turizam, mogu smatrati više usmjerenima prema društvenim aspektima budući da nisu vođeni profitom; te je stoga vjerojatnije da će povoljnije uzeti u obzir okoliš i stavove lokalnih stanovnika. Osim toga, takvi oblici turizma osjetljiviji su na lokalne probleme. Minnaert, Maitland i ostali (2006) tvrdili su da socijalni turizam može obuhvatiti oblike aktivnosti povezane s domaćinom, koji uključuju inicijative temeljene na zajednici i inicijative za siromašne. Često je socijalni turizam usko povezan s vrijednostima i običajima

lokalnih stanovnika, te se stoga može smatrati održivijim oblikom turizma. Baumgartner (2011) je adresirao pitanje postoje li značajne razlike između koncepata socijalnog turizma i održivog turizma, i konkretno je istraživao je li održivi turizam logička posljedica socijalnog turizma. Također, pratio je socijalni turizam do ranih početaka masovnog turizma u Europi i tvrdio, da iako je održivi turizam prilično novi termin, prakse i karakteristike oba tipa turizma dijele mnoge sličnosti i povijesne korijene: oboje su usmjereni na želju za smanjenjem društvenih nejednakosti, istovremeno dijeleći zabrinutost za minimiziranje utjecaja na okoliš; i bitno je da se ekonomske koristi od turističkih aktivnosti dijele pravednije i šire u sustavu.

U slučaju Europske Unije, socijalni turizam (turizam za sve) ima sve veći utjecaj na građane Europe te će s sigurno i dalje pozitivno odražavati na građane. Sve veći broj putovanja građana u Europu dovode do većeg znanja, tolerancije i razumijevanja. Prednosti razvoja socijalnog turizma mogu se promatrati u širem kontekstu, u skladu sa socijalnim načelima Europske unije, a te prednosti podrazumijevaju:

- produljenje turističke sezone
- bolju pretvorbu prirodnog, antropološkog i kulturnog potencijala
- mogućnost posjeta receptivnih zemalja tijekom cijele godine
- preusmjeravanje tokova turizma na manje zastupljena područja
- socijalna kohezija
- gospodarski razvoj zajednice
- povećanje zaposlenosti
- rast kvalitete života

Socijalni turizam ima veliku ulogu u otklanjanju posljedica masovnog, nekontroliranog i neodrživog turizma čime ga se stavlja u kontekst indikatora održivog razvoja destinacije. Razvojem socijalnog turizma, turizma za sve, omogućilo bi se putovanje svim društvenim slojevima, a samim time bi se rasteretila glavna sezona te bi se moglo govoriti o smanjenju sezonalnosti, o cjelogodišnjem turizmu. Kroz kontinuirani razvoj socijalnog turizma doprinosi se smanjenju neravnoteže između različitih dijelova grada te se nepovoljne zone i manje zastupljena područja revitaliziraju. Produljenjem turističke sezone kreira se sigurno tržište rada i redistribuiraju se radna snaga dostupna u drugim gospodarskim sektorima (kao što je poljoprivreda, industrija itd.)

Socijalni turizam na ekološkoj razini promiče načela održivog razvoja te predstavlja sredstvo zaštite i očuvanja kulture. U društvenom kontekstu, pruža podršku najranjivijim skupinama, povećava razinu humanosti te potiče aktivno obrazovanje ljudi.

3. SOCIJALNI TURIZAM U EUROPSKOJ UNIJI

Europska unija pokrenula je mnogobrojne inicijative koje su usmjerene na razvoj socijalnog turizma. U svojoj desetogodišnjoj razvojnoj strategiji naziva "Europa 2020. – Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast", Europska komisija je naglasila potrebu za povećanjem društvene kohezije Europske unije. Uz to, naglašena je i potreba za jačanjem solidarnosti među zemljama članicama EU-a, a samim time i jačanjem solidarnosti građana. Pokrenute su brojne inicijative koje za cilj imaju bolju integraciju društveno ugroženih skupina u društvo, a time i njihovo uključivanje u turističke tokove. Najpoznatija takva inicijativa je program CALYPSO, koji je usvojen od strane Europske unije 2008., a proveden je u periodu od 2009. do 2013. „Europske komisije Calypso ima za cilj omogućiti svim skupinama društva ulazak na odmor, a prije svega je usmjeren na osobe starije od 65 godina i umirovljenike koji si ne mogu priuštiti putovanja, osobe s invaliditetom, mlađe odrasle osobe između 18 i 30 godina i socijalno ugroženije obitelji s djecom. Osim navedenog, projekt može doprinijeti smanjenu sezonalnosti, jačanju osjećaja pripadnosti europskom državljanstvu i promociji regionalnog razvoja temeljenog na specifičnim gospodarskim djelatnostima na lokalnim/regionalnim razinama. „Calypso“ pruža europskom stanovništvu slabijeg imovinskog stanja priliku za putovanje u druge dijelove Europe koji su im nepoznati.“ (Ministarstvo turizma i sporta, 2011.). Osim navedenog programa, poznati su još projekti Forever Young! i Garden Route. Ponuda socijalnog oblika turizma u Europskoj se uniji bazira na dva modela, prvi model je ponuda smještaja prilagođenog osobama s invaliditetom, a drugi je ponuda smještaja za boravak socijalno ugroženih skupina stanovnika. Svaka država ima svoja pravila i propise za prilagodbu različitih vrsta objekata i javnih sadržaja osobama s invaliditetom ili osobama koje posjeduju neke druge oblike teškoća u razvoju. Neke od zemalja članica već duži period provode aktivnosti kako bi uspostavile što kvalitetniji sustav upravljanja razvojem socijalnog turizma. Zemlje koje prednjače u broju dostupnih javnih površina prilagođenih za (turističko) korištenje osoba s invaliditetom su Norveška, Španjolska, Velika Britanija, Danska i Švedska. Najugroženija skupina su osobe starije životne dobi i osobe s određenim teškoćama u razvoju, a potražnja za socijalnim turizmom proizlazi od potreba turista koji nisu u stanju putovati zbog svog materijalnog stanja ili zbog fizičkih barijera. U socijalno najugroženije skupine, osim osoba s invaliditetom i osoba starije životne dobi, spadaju i stanovnici ruralnih područja te osobe s niskom stručnom spremom. Glavni razlog nemogućnosti odlaska na turistička putovanja je loša financijska situacija, a potom slijede razlozi kao što su loš pristup transportu ili smještaju. Većina zemalja nastoji poboljšati turističku ponudu na području socijalnog turizma, ali i dalje tu postoji veliki prostor za napredak. U sljedećim potpoglavljima dani su primjeri dobre prakse socijalnog turizma u Francuskoj, Španjolskoj i Belgiji.

3.1. Projekti financirani od strane Europske unije

2006. Europska komisija pokrenula je inicijativu EDEN (*European Destinations of Excellence*) koja promiče održive modele razvoja turizma diljem Europe. Spomenuta inicijativa temelji se

na nacionalnim natjecanjima koja se održavaju svake godine. Natjecanja rezultiraju izborom turističke destinacije izvrsnosti, a kroz izbor destinacija EDEN postiže cilj privlačenja pažnje na raznolikosti, vrijednosti i zajedničke značajke europskih turističkih destinacija (Europska komisija, 2018.). „2013. tema izbora nacionalnog pobjednika Europske destinacije izvrsnosti bio je „Pristupačni turizam“. Pod pojmom pristupačni turizam podrazumijevaju se destinacije koje razvijaju turističku ponudu pristupačnu, odnosno dostupnu svim osobama, prilagođenu djeci, starijima, bolesnima i osobama s posebnim potrebama bez obzira na fizička ograničenja, invaliditet ili godine.“ (Europska komisija, 2018.).

Kriteriji za ocjenjivanje EDEN destinacije su:

- Prometna infrastruktura u destinaciji
- Pristupačne javne ustanove
- Smještajna ponuda
- Prometna povezanost
- Sadržaji pristupačnih hotela i drugih smještajnih objekata
- Ugostiteljska i rekreacijska ponuda
- Marketing, booking sistem, web stranice i informacije
- Kulturna, zabavna i druga ponuda

„2013. priznanje je dodijeljeno ruralnom turističkom objektu Stancija 1904. u središtu Istre (u mjestu Smoljanci kraj srednjovjekovnog Svetvinčenta). Stancija 1904. je prelijepa obiteljska vila okružena mediteranskim zelenilom, širokim položenim stazama pristupačna je teže pokretnim osobama i slabovidnim osobama za koje su jelovnici pisani na Brailleovu pismu, a u kuhinji i istarskoj konobi stolovi su niži i širi kako bi istarske delicije bile svima na dohvat ruke.“ (Europska komisija, 2018.).

Osim već spomenutog Calypso projekta, brojni su drugi projekti Europske unije koji omogućavaju putovanja mlađe i starije populacije te osoba s posebnim potrebama u predsezoni i postsezoni. Jedan od tih projekata, koji olakšavaju mobilnost starijih skupina, jest projekt „*Forever Young*“. Navedeni projekt nastojao je unaprijediti transnacionalnu mobilnost i projektiranjem proizvoda temeljenih na kulturnoj baštini UNESCO-a uz promociju lokalnih jela i pića. Projekt je trajao od 1.4.2016. do 1.9.2017. U ovom projektu sudjelovale su Francuska, Italija, Slovačka, Slovenija, Grčka, Španjolska i Estonija.

Projekt pod nazivom „*Garden Route*“ za cilj je imao razviti turistički proizvod za starije osobe (iznad 55 godina) koje traće mjesto za opuštanje u prirodi. Ovime se nastojala obogatiti turistička ponuda (posebice u predsezoni i postsezoni), poticati konkurentnost lokalnih malih i srednjih poduzetnika, poboljšati javne i privatne oblike suradnje među sudionicima turističkog lanca vrijednosti i pomoći poboljšati životne uvjete lokalnog stanovništva. Početak projekta bio je 1.4.2016., a kraj 30.9.2017. te je ruta prolazila kroz četiri europske države (Sloveniju, Mađarsku, Austriju i Hrvatsku) i objedinila je njihove vrtove, parkove i perivoje.

Sljedeći projekt koji vrijedi istaknuti je „European Sweets Itineraries“ (ESI) koji je imao za cilj razviti tri edukativna putovanja temeljena na slatkim proizvodima, a namjenjena mladim osobama od 17 do 19 godina koje dolaze iz strukovnog obrazovanja tj. osposobljavaju se u školama za turizam i ugostiteljstvo. Obrazovne ture organizirale su se u Italiji, Španjolskoj i Portugalu, a test je proveden na 36 učenika iz Latvije. Ciljevi ovog projekta su upoznavanje mladih sa turističkim tržištem, kreiranje kvalitetnije ponude koje je prilagođena potrebama i očekivanjima mladih ljudi te olakšavanje mobilnosti mladih unutar Europske Unije. Učenici iz Latvije educirali su se u tri navedene zemlje i testirali su proizvode. Stvorili su se ugovori među turoperatorima kako bi se jamčila održivost projekta i nakon njegova završetka te se postigao funkcionalni turistički proizvod. Početak projekta bio je 1.3.2016., a završetak 28.2.2017.

„Happy Tourist“ također je primjer dobre prakse razvoja socijalnog turizma kroz koji se omogućuje cjeloživotno učenje, strukovno obrazovanje i osposobljavanje na strukovnom području. Ono što je drugačije kod ovog projekta u odnosu na druge je što omogućava obučavanje osoba s invaliditetom kako bi i one mogle raditi na području turizma. „Friendly Beach“ pokrenut je 2013. i orijentirao se na osobe s autizmom te na njihove obitelji. Najprije se provodio u mediteranskim zemljama (Italija, Španjolska i Hrvatska), a omogućavao je uključivanje obitelji u organizirani odmor. Ovaj projekt potiče osobe s autizmom da odmaraju u svim dijelovima Mediterana izvan visoke sezone.

S obzirom na postojanje i provođenje velikog broja projekata može se uočiti kako se unutar Europske unije nastoji sve više promovirati socijalni turizam i stavlja se naglasak na to koliko je bitno smanjiti sezonalnost u velikom broju zemalja, a posebice u mediteranskim državama.

3.2. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Francuske

Pojam koji se u Francuskoj najčešće veže uz socijalni turizam jest *“economie sociale et solidaire”*, u prijevodu socijalna i društvena ekonomija. Ova kategorija uključuje društva, zadruge i udruge, a temelji se na pet načela: ograničena profitabilnosti, financiranje javnim i privatnim sredstvima, slobodno članstvo, demokratsko i participativno upravljanje i ima kolektivnu tj. društvenu svrhu. Francuska je tipičan primjer dobrog razvoja socijalnog turizma. Osim razvijenog komercijalnog turizma, Francuska je zemlja s izrazito razvijenim sektorom socijalne ekonomije te je prema tome zemlja s najrazvijenijim socijalnim turizmom. Francusko gospodarstvo razvilo je nekoliko modela socijalnog turizma kojima se nastoji unaprijediti socijalna dobrobit i životne prilike ljudi iz tzv. donjeg dijela francuskog društva. Razvoj socijalnog turizma u Francuskoj primjer je snažnog poticaja ekonomskoj djelatnosti na području turizma. Socijalni turizam Francuske temelji se na ciljevima koji su usmjereni na djecu, mladež te radničke obitelji. Početci socijalnog turizma u Francuskoj mogu se pronaći već u 19. stoljeću kada su se otvorili ljetni kampovi za adolescente i djecu od strane župnika. Pastor

Loriaux i njegova supruga su 1881. otvorili ljetne kampove kako bi djecu iz radničkih obitelji naučili lijepom ponašanju te im poboljšali zdravlje i higijenu. U kampu su djeca boravila tri tjedna, a kampovi su se nalazili ili na moru ili na selu. Prvi hostel u Francuskoj, pod nazivom „Dom mira“ otvoren je 1930., a 1936. utemeljena je Zajednica hostela. Iste godine iniciran je i ured za organizaciju slobodnog vremena i sporta koji je omogućavao radničkim obiteljima slobodne aktivnosti. Bilo je potrebno postaviti i temeljna načela demokratske solidarnosti socijalnog turizma. Tako su se postavila sljedeća načela: smještaj za sve, bez obzira na njihov društveni status, neprofitno upravljanje s logističkom podrškom države, aktivno sudjelovanje korisnika u definiranju programa aktivnosti te kulturne i sportske aktivnosti s humanističkom vizijom. Najbolji i najpoznatiji primjer socijalnog turizma Francuske su odmarališta za djecu i mlade („Colonies des Vacances), razrađen sustav državnih potpora u obliku vaučera za financiranje godišnjih odmora („Cheque Vacances“) te obiteljska turistička naselja („Villages Vacances Familiales – VVF“). „Francuska je također poznata po razvijenoj socijalnoj ekonomiji s brojnim neprofitnim organizacijama uključenih u socijalni turizam uz snažne poticaje koji dolaze od službene socijalne politike. O važnosti takvoga pristupa za nacionalnu ekonomiju govori podatak da različite neprofitne organizacije u socijalnom turizmu okupljene oko The National Open-Air Tourism Union (UNAT) imaju na raspolaganju 242 000 turističkih kreveta, od čega oko 160 000 u seoskim turističkim naseljima.“ (Kresic, Miličević, Marković, 2014.)

U Francuskoj djeluje nacionalna agencija za bonove/vaučere koji se koriste za godišnje odmore. Ova nacionalna agencija javna je ustanova čija je misija promicanje pristupa godišnjem odmoru. Godišnji vaučer sada je postao bitan aspekt socijalne politike turizma jer potiče odlazak na odmor Francuza sa skromnim primanjima. To je također moćna gospodarska poluga koja pridonosi razvoju turističkih aktivnosti u Francuskoj, posebice u ruralnim područjima. Bonom za odmor upravlja Nacionalna agencija za bonove za odmor (ANCV), koja tehnički osigurava emisiju, povrat, marketing i razvoj sustava. To je trgovačko i industrijsko poduzeće u javnom vlasništvu. Njegov Upravni odbor sastoji se od 23 člana podijeljenih u pet odjela: sindikalne organizacije, poslodavci i distributeri bonova za odmor, pružatelji usluga, kvalificirane osobe i kolegij predstavnika osoblja.

Francuske organizacije socijalnog turizma imaju isti cilj kao i ostale europske organizacije, a taj cilj glasi „promicati humanističku i socijalnu viziju turizma“. Ovaj cilj doprinosi razvoju i solidarnosti, a djeluje s ciljem integracije različitih društvenih skupina. Ono što je doprinijelo uspješnom razvoju socijalnog turizma u Francuskoj je upravo njihovo stajalište i nastojanja da se većini ljudi osigura pristup odmorima (posebice radnicima s niskim prihodima, nezaposlenima, osobama s invaliditetom te velikim obiteljima).

3.3. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Španjolske

Aktivnosti socijalnog turizma u Španjolskoj temelje se uglavnom na putovanjima Instituta za starije osobe i socijalne udruge IMSERSO-a („Institute for Older people and Social Services“). Ovi izleti organiziraju se i djelomično financiraju od strane Španjolskog Ministarstva zdravstva,

socijalne politike i jednakosti 'Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad' putem IMSERSO-a, koji omogućuje ljudske i tehničke resurse za planiranje, praćenje i kontrolu programa. Financiranje koje je španjolska vlada pružila 2014. iznosilo je 20,87% ukupnih troškova putovanja, dok su ostatak platili sami korisnici (IMSERSO, 2014). Proračun IMSERSO-a iznosio je ukupno 66.322.423,45 € u zadnjoj sezoni za koju su dostupni podaci (IMSERSO, 2015a).

Španjolska je pionirska zemlja u pogledu turizma za starije osobe, dok su se druge zemlje/regije fokusirale na druge segmente (npr. Poljska, uglavnom na tržište mladih; Flandrija na osobe u siromaštvu i osobe s invaliditetom, djecu/mlade, obitelji s niskim prihodima i starije građane). Španjolski model također je usvojen u Argentini i Čileu. Razlozi zašto starije osobe nisu toliko podržane u drugim europskim zemljama raznoliki su, ali mogu proizaći iz visokih razina mirovinskih davanja i drugih beneficija, te visokog udjela starijih osoba koje već sudjeluju u odmorima. Drugi faktor je da IMSERSO, za razliku od drugih programa socijalnog turizma, eksplicitno ima za cilj smanjenje sezonalnosti. Stoga su stariji građani logična ciljna skupina jer obično putuju izvan glavne sezone i, budući da su većinom izvan tržišta rada, imaju veću fleksibilnost. Segment starijih osoba, općenito, ima vrlo važne izgleda za rast. Kako tvrde Kim, Woo i Uysal (2015), demografska evolucija prema starijoj populaciji rezultirat će većim udjelom starijih turista na tržištu turizma. Nadalje, kako tvrde drugi autori, današnje tržište starijih osoba značajno se razlikuje od stereotipnog oblika starijih turista iz prošlosti, te je pogrešno misliti da su stariji građani u dobi od 55 godina ili više slabi, ovisni, usamljeni, ili fizički ili mentalno ograničeni, te da žele samo dosljednost i predvidljivost kad putuju (Chen & Shoemaker, 2014.). U Španjolskoj, tržište starijih osoba ima vrlo značajnu važnost, budući da je jedna od europskih zemalja s brzo rastućom starijom populacijom, koja je iskusna u turizmu, a uz to, prima visoku razinu međunarodne potražnje starijih turista.

Španjolski program IMSERSO ima veliku važnost među starijim turistima. Procjenjuje se da je 21% svih starijih osoba - populacija starija od 55 godina prema njihovom istraživanju - odabralo putovanje preko IMSERSO-a (Alén, Losada i Domínguez 2016). Cilj programa IMSERSO je poboljšati kvalitetu života starijih osoba, poticati ekonomsku aktivnost u različitim sektorima gospodarstva i poticati stvaranje i održavanje radnih mjesta u turizmu tijekom niske sezone. Osim toga, ovaj program postao je neizostavno sredstvo u borbi protiv sezonalnosti u turizmu. Aktivnost IMSERSO-a koristi kako turistima, tako i destinacijama. U sezoni 2014.-2015., IMSERSO je ponudio 896.666 putovanja, od kojih se 817.488 odvijalo u obalnim odredištima (91,17% ukupnog broja putovanja). Međutim, za ta odredišta, IMSERSO je primio 1.648.983 zahtjeva, tako da je prihvaćeno samo polovica (49,58%) (IMSERSO, 2015a). Razlog prethodno navedenog je to što je od početka programa IMSERSO potražnja za putovanjima bila veća od ponude, zbog čega se primjenjuju kriteriji odabira, koji uzimaju u obzir varijable poput dobi, ekonomske situacije, prethodnog sudjelovanja u programu i pripadnosti velikoj obitelji. Putovanja IMSERSO-a generirala su 77.294 novih radnih mjesta, od kojih je 67.246 stvoreno u obalnim odredištima (IMSERSO, 2014).

Postoje ograničeni potencijali rasta programa IMSERSO-a u srednjem roku. S aspekta ponude, španjolski turizam ima dovoljno infrastrukture i ljudskih resursa da smjesti veći broj putnika u niskoj sezoni, uključujući prijevoz i druge usluge. S aspekta potražnje, rast starije populacije zajedno s poboljšanim zdravljem u starijoj dobi znači da postoji rastuća potražnja za turističkim uslugama među ovim segmentom. Procjenjuje se da će se populacija starija od 64 godine udvostručiti u sljedećih 40 godina i predstavljat će više od 30% ukupne populacije (INE, 2010). Nedavna istraživanja, poput onog koje su proveli Garcés Ferrer, Ferri Sanz, Durá Ferrandis, McCabe i Sánchez García (2015.), ukazala su na veze između aktivnog starenja, sudjelovanja u turizmu i zdravlja unutar španjolskog konteksta, sugerirajući da bi koristi ovakvih programa potencijalno mogle rezultirati smanjenjem troškova zdravstvene i socijalne skrbi, uz povećanje zaposlenosti i vitalnosti turističkih regija. Međutim, važno je razumjeti prirodu ovih ekonomskih efekata i potencijal koji nudi socijalni turizam za strategije protiv sezonalnosti.

Jedan od glavnih ciljeva socijalnog turizma u Španjolskoj je povećanje popunjenosti hotela u razdobljima niske aktivnosti što pak ima značajan utjecaj na sve sudionike u turizmu (prijevoz, turističke agencije, ugostiteljstvo itd.) poboljšavajući ekonomsku aktivnost u turističkim područjima. Socijalni turizam može dovesti do dodatnih važnih društvenih koristi, poput sprječavanja zatvaranja turističkih objekata pružajući veću zabavu tijekom niske sezone u obalnim ljetovalištima što za posljedicu ima dovođenje do veće održivosti destinacija, pomažući održavanju ekonomske aktivnosti i zapošljavanja tijekom niske sezone, pogodujući srednjoročnoj i dugoročnoj profitabilnosti. Nadalje, socijalni turizam mogao bi doprinijeti poboljšanju kvalitete života lokalnih stanovnika, a dinamičnija lokalna ekonomija tijekom niske sezone dovodi do razvoja dodatnih tržišta.

3.4. Primjer dobre prakse socijalnog turizma Belgije

Uvođenje godišnjeg odmora i plaćenog odmora glavni su ciljevi socijalnog turizma koji sežu još u 1936. kada su sindikati povezali pravo na plaćeni odmor s mogućnošću radnika da pobjegnu iz svakodnevnog teškog života. Uspostava centara za odmor omogućila je radnicima da otputuju na odmor izvan komercijalnog kruga po pristupačnoj cijeni. Prvo iskustvo odmora, u ono vrijeme, obično je bilo grupno putovanje.

Centri za socijalni turizam uživali su svoje zlatne dane u poratnim godinama. Razdoblje ekonomskog rasta bilo je razdoblje napornog rada, ali prosječni Belgijanac imao je malo vremena i ograničena sredstva za odmore. Socijalni odmori subvencionirani su od strane vlade, te su u Belgiji i inozemstvu nikli novi objekti za odmor.

Godine 2008. 26,5% Belgijanaca nije si moglo priuštiti odmor, a jedan od sedam Belgijanaca bio je klasificiran kao siromašan. Ljudi koji žive u siromaštvu moraju donositi izbore na što potrošiti i često im ne ostaje puno za putovanja. Prosječno troše 75% manje na putovanja nego što to čini prosječna osoba (Turizam Flandrije, 2008).

Centralna organizacija, u pružanju socijalnog turizma u Flandriji, je Centar za sudjelovanje na odmorima, javno financirani tim unutar Turizma Flandrije, regionalne turističke zajednice. Osnovana ga je zajednica turizma Flandrije i Bruxellesa u svibnju 2001. Njegove aktivnosti uključuju: (Minnaert et al.,2009.)

- doprinos socijalnoj turističkoj politici
- traženje partnerskih turističkih subjekata s društvenom vizijom
- provođenje ciljane promocije među osobama s niskim prihodima
- organiziranje obuke za socijalne i turističke partnere
- organiziranje evaluacije, konzultacija i razmjene kako bi se optimizirala učinkovitost
- istraživanje međunarodnog konteksta i uspostavljanje kontakata.

Centar za sudjelovanje na odmorima surađuje između javnog, privatnog i socijalnog sektora. Privatni sektor turizma igra važnu ulogu: pružatelji smještaja i privatne atrakcije nude dobrovoljne popuste i smanjene tarife za skupine s niskim prihodima. Sustav je osmišljen na način da svi sudionici dobivaju: (Minnaert et al.,2009.)

- privatni sektor dobiva pristup novoj ciljanoj skupini i besplatnom marketingu, te može koristiti inicijativu kao dio svoje politike korporativne društvene odgovornosti
- socijalni sektor dobiva pristup mogućnostima za jeftine odmore
- javni sektor može primijeniti socijalnu intervencijsku metodu, dosežući tisuće osoba s niskim prihodima i socijalno isključenih građana, uz minimalne troškove.

Projekt se pokazao velikim uspjehom, što pokazuje i porast broja sudionika od početka 2000., kada je pružao prilike za odmor za 752 sudionika. Danas je ponuda proširena individualnim odmorima, grupnim odmorima, izletima i organiziranim odmorima za obitelji, djecu i mlade osobe. Godine 2008., gotovo 73.000 osoba, od kojih većina inače ne bi mogla uživati u odmoru ili izletu, iskoristila je ponudu Centra za sudjelovanje na odmorima (Minnaert et al.,2009.). Efekt nakon putovanja bio je taj da su se korisnici osjećali povezano s ljudima s kojima su bili na odmoru. Za veliku skupinu ovih turista, to je značilo jačanje obiteljskih veza. Želja za upoznavanjem novih ljudi i češće društveno angažiranje bili su drugi efekti nastali nakon putovanja. Činjenica da se više od 25% sudionika družilo više nakon odmora je iznenađujući rezultat: odmor, često kratkog trajanja, čini se da povećava društvenu mrežu turista i potiče uključivanje sudionika. Više od polovice sudionika izjavilo je da se osjećaju mentalno jači nakon odmora. To je posebno važno za Centar za sudjelovanje na odmorima, budući da osobe s niskim prihodima imaju veći rizik od mentalnih problema poput depresije, anksioznosti i stresa. Značajan broj korisnika također doživljava veće samopouzdanje nakon odmora. Nisko samopouzdanje može biti povezano s nizom socijalnih i zdravstvenih problema poput usamljenosti, agresije, niske radne učinkovitosti i depresije. Kada ljudi osjećaju da su mentalno jači i imaju veće samopouzdanje, veća je vjerojatnost da će zauzeti pozitivniji stav prema životu.

4. SOCIJALNI TURIZAM DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE

Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske (2013.-2020.) definirala je socijalni turizam kao jedan od oblika turizma koji je u budućnosti potrebno intenzivnije razvijati. Pet osnovnih ciljnih skupina socijalnog turizma bili bi:

- djeca do 17 godina starosti
- mladi (od 18 do 25 godina)
- osobe starije životne dobi (55 godina i više) s niskom razinom diskrecijskog dijela dohotka
- sudionici i stradalnici Domovinskog rata
- osobe s različitim vrstama dugotrajnim tjelesnih, intelektualnih, mentalnih ili osjetilnih oštećenja

Prema podacima UN 650 miliona ljudi ima neki oblik invaliditeta, zajedno s njihovim obiteljima čine oko 2 milijarde ljudi, dakle trećina svjetske populacije je na neki način suočena s invalidnošću (Nacionalni program razvoja turizma, 2014.).

Dionici koji sudjeluju u razvoju socijalnog turizma u Republici Hrvatskoj su:

- a) za djecu (do 17 godina) i mlade (od 18 do 25 godina) - Hrvatski ferijalni i hostelski savez, kao i ostale udruge koje se bave organiziranim odmorom djece i mladih
- b) za umirovljenike: udruge za promicanje prava umirovljenika
- c) za osobe s invaliditetom: udruge koje promiču prava osoba s invaliditetom
- d) za sudionike i stradalnike Domovinskog rata: Ministarstvo branitelja, u suradnji s braniteljskim udrugama

Važni dionici razvoja socijalnog turizma trebali bi biti i turističke agencije te Ministarstvo turizma.

Ministarstvo turizma napravilo je SWOT analizu socijalnog turizma Republike Hrvatske koja je prikazana u sljedećoj tablici.

Tablica 1. SWOT analiza socijalnog turizma RH

<p style="text-align: center;">SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none">- postojanje volje i želje za razvojem socijalnog turizma- iskustvo potencijalnih dionika razvoja u bavljenju socijalnim turizmom- uhodane i dobro organizirane socijalne organizacije- postojanje niza objekata u državnom vlasništvu koji se mogu prenamijeniti za potrebe socijalnog turizma	<p style="text-align: center;">SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none">- nedostatni i neprilagođeni smještajni kapaciteti- nedefinirana zakonska regulativa- administrativne prepreke- nedovoljna suradnja između potencijalnih dionika razvoja- manjak subvencija- nedostatak kvalitetno obrazovnih programa- nepostojanje zajedničkog prodajno-komunikacijskog kanala
<p style="text-align: center;">PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none">- mogućnost korištenja EU fondova	<p style="text-align: center;">PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none">- nerazumijevanje lokalne zajednice za razvoj socijalnog turizma

<ul style="list-style-type: none"> - povećanje potencijalnih korisnika socijalnog turizma - produženje turističke sezone (cjelogodišnji turizam) - mogućnost otvaranja novih radnih mjesta - mogućnost zaposlenja društveno ugroženih skupina - socio-ekonomska revitalizacija pasivnih krajeva 	<ul style="list-style-type: none"> - visoka konkurentnost - moguća neispunjenja očekivanja ciljne skupine turista - nerazumijevanje između korisnika socijalnog turizma i drugih skupina posjetitelja
--	--

*Izvor: Nacionalni program razvoja turizma 2014.,
https://mint.gov.hr/UserDocImages/arhiva/151014_akcijski_socijalni.pdf, pristup
13.6.2024.*

Nacionalni program razvoja socijalnog turizma 2014. definira sljedeće glavne smjernice socijalnog turizma:

1. određivanje zajedničke razvojne vizije socijalnog turizma do 2020.
2. osiguranje preduvjeta za institucionalno organiziranje dionika
3. utvrđivanje najprimjerenijih modela razvoja socijalnog turizma
4. analiza i prilagodba zakonodavnog okvira kojim se regulira područje socijalnog turizma
5. kontinuirano podizanje razine javne svijesti o značaju socijalnog turizma

Dubrovačko-neretvanska županija najjužnija je županija Republike Hrvatske koja u svom sklopu ima gradove Dubrovnik, Metković, Ploče, Opuzen i Korčulu. Prostor Županije čine dvije osnovno funkcionalne i fizionomske cjeline, usko obalno područje s nizom otoka (od kojih su najznačajniji Mljet, Lastovo, Korčula te Elafiti), poluotok Pelješac te prostor Neretve s gravitirajućim priobalnim dijelom. Županija je bila podijeljena na dva dijela zbog granice s Bosnom i Hercegovinom sve do 2022. kada je putem Pelješkog mosta Županija napokon spojena. Obala je vrlo razvedena i sadrži brojne zaštićene uvale s pjeskovitim plažama, egzotične plaže na otvorenom moru te strme obale s klifovima, a sve to ovu Županiji čini jednom od najljepših područja Sredozemlja. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji prevladava sredozemna klima sa dugim i suhim ljetima i blagim zimama. U Županiji prevladavaju tercijarne djelatnosti, a zastupljenost primarnog i sekundarnog sektora je znatno manja. Cjelokupno gospodarstvo ponajviše je orijentirano na turizam i ugostiteljstvo, a potom na poljoprivredu i brodarstvo. Prema poljoprivredi je pretežito usmjerena mikroregija neretvanskog kraja. Najposjećenija znamenitost Županije je Stari Grad Dubrovnik, potom Ston koji poslije Kineskog zida ima druge najduže zidine na svijetu, a često je posjećen i grad Korčula. Turizam Dubrovačko-neretvanske županije baziran je na kulturološkom i povijesnom nasljeđu, očuvanoj prirodnoj baštini te već priznatom svjetskom brendu, povijesnoj jezgri, Starom gradu u Dubrovniku. Prema broju turističkih noćenja dominantna su središta Dubrovnik, Konavle, Orebić i Korčula i na njih se odnose gotovo dvije trećine svih noćenja u Županiji. Dubrovačko-neretvanska županija ima izrazito velik problem sezonalnosti te je najveća posjećenost

Županiji upravo u ljetnim mjesecima (lipanj, srpanj, kolovoz). U sljedećoj tablici navedeni su podaci Državnog zavoda za statistiku o broju dolazaka i noćenja po odabranim mjesecima u godini gdje se jasno može uočiti problem sezonalnosti. Odabrani su van sezonski mjeseci u pred sezoni (ožujak i travanj) te zimski mjeseci studeni i prosinac.

Tablica 2. Broj dolazaka i noćenja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji 2023.

DNŽ	Ožujak	Travanj	Lipanj	Srpanj	Kolovoz	Studeni	Prosinac
Dolasci	50.576	135.914	276.751	402.374	402.973	39 070	22.388
noćenja	96.264	366.628	1.093.518	1.844.082	1.934.934	75 065	45.988

Izvor: Državni zavod za statistiku, <https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58199>; pristup 13.6.2024.

Prema prikazanim podacima može se primijetiti kako je sezonalnost u Dubrovačko-neretvanskoj županiji i dalje jako veliki problem. Najveći broj turističkih dolazaka i noćenja ostvaren je u ljetnim mjesecima (lipanj, srpanj i kolovoz). Prema podacima iz tablice može se primijetiti kako broj noćenja u lipnju gotovo duplo nadmašuje ukupan broj noćenja u van sezonskim mjesecima (ožujak + travanj + studeni + prosinac = 583.945 noćenja). Razvijanje selektivnih oblika turizma, a samim time i socijalnog turizma, pomoglo bi Županiji u rješavanju problema sezonalnosti, rasteretila bi se glavna sezona te bi van sezonski mjeseci imali bolje rezultate posjećenosti i razlika ne bi bila toliko vidljiva

4.1. Ponuda socijalnog turističkog proizvoda u Dubrovačko-neretvanskoj županiji

Vrlo je važno analizirati trenutno stanje turističke ponude i potražnje socijalnog turizma, kako u Europskoj Uniji, tako i u Republici Hrvatskoj kako bi se dijele odluke o poželjnim pravcima razvoja socijalnog turizma. Potrebno je naglasiti da je teško odrediti preciznu procjenu tržišnog potencijala socijalnog turizma iz razloga što broj potencijalnih korisnika ovog tipa turističke ponude ovisi o raznim kriterijima ugroze. Nije rijedak slučaj da iste osobe spadaju u više kategorija društveno ugroženih skupina (npr. osobe s invaliditetom koje su lošijeg imovinskog stanja, umirovljenici koji su osobe s invaliditetom i sl.).

Tablica 3. Preklapanje ciljnih skupina s područja socijalnog turizma

	Djeca (<18)	Mladi (18-25)	Seniori (55+)	Osobe s invaliditetom	Sudionici i stradalnici domovinskog rata	Ekonomski obespravljeni osobe
Djeca (<18)				✓		✓
Mladi (18-25)				✓	✓	✓
Seniori (55+)				✓	✓	✓
Osobe s invaliditetom	✓	✓	✓		✓	✓
Sudionici i stradalnici domovinskog rata			✓	✓		✓
Ekonomski obespravljeni osobe	✓	✓	✓	✓	✓	

Izvor: Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.,
https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/151014_akcijski_socijalni.pdf, pristup
13.6.2024.

Ponuda socijalnog turizma relativno je skromna i u Europskoj uniji, posebice na razini Republike Hrvatske, a time i u Dubrovačko neretvanskoj županiji. Ponuda socijalnog turizma ne može se ograničiti samo na ponudu smještaja već ona mora obuhvaćati i ponudu usluga, prvenstveno programa poticanih od strane različitih organizacija i države s ciljem jačanja socijalnog turizma. Jačanje socijalnog turizma ujedno rješava i glavni problem pružatelja turističkih usluga, sezonalnost.

Ponuda socijalnog turizma Europske unije temelji se na dva osnovna modela. „Ponudu baziranu na pružanju ponude kroz smještaj prilagođen potrebama osoba s invaliditetom ili pak smještaju opremljenom isključivo za boravak socijalno ugroženih skupina stanovnika. Na području Europe prema procjenama 2012. poslovalo je 132,4 tisuće hotela, s preko 5,4 milijuna soba, pri čemu uz integraciju svih zemalja u Calypso program svi oni predstavljaju potencijalnu ponudu za socijalni turizam temeljen na odmorišnih bonovima. Trenutno na području Europe posluje 65 velikih hotelskih lanaca, a indikativno je da su tek 3 lanca orijentirana na goste niže platežne moći („*budget*“ hoteli) s ukupno 1.363 hotela, te još 14 hotelskih lanaca za goste niže do srednje platežne moći („*economic*“ hoteli) s 4.872 hotela“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.). Drugi segment važan u ponudi socijalnog turizma predstavlja i velik broj hostela koji spadaju u primarnu ponudu socijalnog turizma za mlade.

Vrijedi istaknuti i projekte koji osiguravaju dostupnost kulturnog turizma osobama nižeg dijela diskrecijskog dohotka kroz velike popuste za pojedine skupine građana, besplatne ulaze. Od brojnih gradova ističe se Pariz koji nudi besplatan posjet i popuste u preko 100 muzeja i spomenika, a sve to kroz osmišljene ture.

Norveška je zemlja koja se ističe kao zemlja s izrazito razvijenom ponudom smještaja prilagođenog osobama s invaliditetom. Oni su svoju ponudu socijalnog turizma usmjerili na približavanje komercijalnih turističkih usluga pojedincima s određenim vrstama fizičkih oštećenja, te s oštećenjima sluha i vida (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.).

Premda nacionalni propisi u Republici Hrvatskoj nalažu da se prilikom gradnje i rekonstrukcije građevina osobama smanjene pokretljivosti mora osigurati nesmetani pristup i kretanje, većina objekata, kako u samim objektima tako i u njihovoj okolini, sadrži niz prepreka. Hrvatska udruga paraplegičara i tetraplegičara istaknula je kako u Hrvatskoj tek 48 hotela ima ponudu prilagođenu osobama s invaliditetom, a brojne zapreke prepoznaju se i kod javnih površina koje predstavljaju sastavni dio turističke ponude. Rehabilitacijski kamp slijepih „*Premantura*“ u funkciji je socijalnog turizma, a njegov kapacitet prihvata je 70 osoba. Od javne infrastrukture u RH tek 11 plaža ima u potpunosti prilagođenu dostupnost osobama s posebnim potrebama, dok 60 plaža i kupališta s plavom zastavom ima djelomičnu dostupnost (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.). „Tiskane vodiče za osobe s invaliditetom imaju gradovi

Zagreb, Split, Rijeka, Karlovac i Slavonski Brod. Što se tiče prilagođenosti muzejskih prostora, 95 od 280 muzeja ima djelomično ili u potpunosti prilagođenu infrastrukturu za osobe s fizičkim invaliditetom, dok tek četiri muzeja imaju izložke prilagođene slijepim i slabovidnim osobama“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014., str. 12). U Republici Hrvatskoj ne postoji definiran sustav poticanja ili subvencioniranja socijalnog turizma pa je samim time ponuda, koja se odnosi na smještaj socijalno ugroženih skupina, skromna. Ponuda RH uglavnom se bazira na odmaralištima Crvenog križa, na hostelima (za djecu i mlade), dječjim odmaralištima u vlasništvu jedinica lokalne samouprave te na sadržajima i programima organiziranih od strane obrazovnih ustanova.

Udruge umirovljenika bave se organiziranjem jednodnevnih izleta, ali i višednevnih ekskurzija te predstavljaju bazu ponude socijalnog turizma za osobe starije životne dobi. Ponudu RH čini i 13 specijalnih bolnica za medicinsku rehabilitaciju (klimatska lječilišta i toplice). „U Republici Hrvatskoj kao vid ponude ne postoje financijske potpore kroz odmorišne bonove i sl. koje bi bile od iznimne važnosti za odmor obitelji s djecom s niskom razinom diskrecijskog dijela dohotka“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014. str. 12).

Kako je već prije spomenuto, ponuda socijalnog turizma na razini Republike Hrvatske je dosta skromna, a na razini Dubrovačko-neretvanske županije je gotovo i nema. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji ističu se Crveni križ i Caritas koji žele omogućiti djeci i mladima da upoznaju Elafite kroz organizirana druženja i izlete. Osim ovih spomenutih organizacija ističu se brojne udruge (umirovljenika i osoba s invaliditetom) koje omogućavaju ugroženim skupinama odmor i putovanja po pristupačnijim cijenama. Što se tiče studenata, ponuda za njih u samoj županiji, ali i gradu Dubrovniku je jako loša, ali zato veliku ulogu imaju projekti poput Erasmus+ koji omogućavaju studentima i putovanja i obrazovanje.

4.2. Potražnja za socijalnim turističkim proizvodom Dubrovačko-neretvanske županije

Kako bi se definirala potražnja za socijalnim turizmom potrebno je utvrditi broj osoba koje nisu u mogućnosti putovati zbog različitih faktora koji uključuju fizičke prepreke i loše materijalno stanje. Nakon pandemije COVID-19 promijenili su se stavovi i ponašanja korisnika turističkih usluga. Eurobarometar proveo je 2021. anketu o ponašanju turista. Anketa je pokazala da 38% europskih ispitanika očekuje više domaćih putovanja u budućnosti. Velika većina građana EU (82%) spremna je promijeniti svoje navike kako bi podržali razvoj održivog turizma i to na način da bi prešli na konzumaciju lokalnih proizvoda (36%), plaćanje više za zaštitu prirodnih resursa i okoliša (35%) (Eurobarometar, anketa 2021.).

Prema podacima Europske komisije, svaka deseta osoba u Europi (39 milijuna osoba) ima neku vrstu invaliditeta, velika većina tih osoba osjeća poteškoće u svakodnevnom životu, a samim

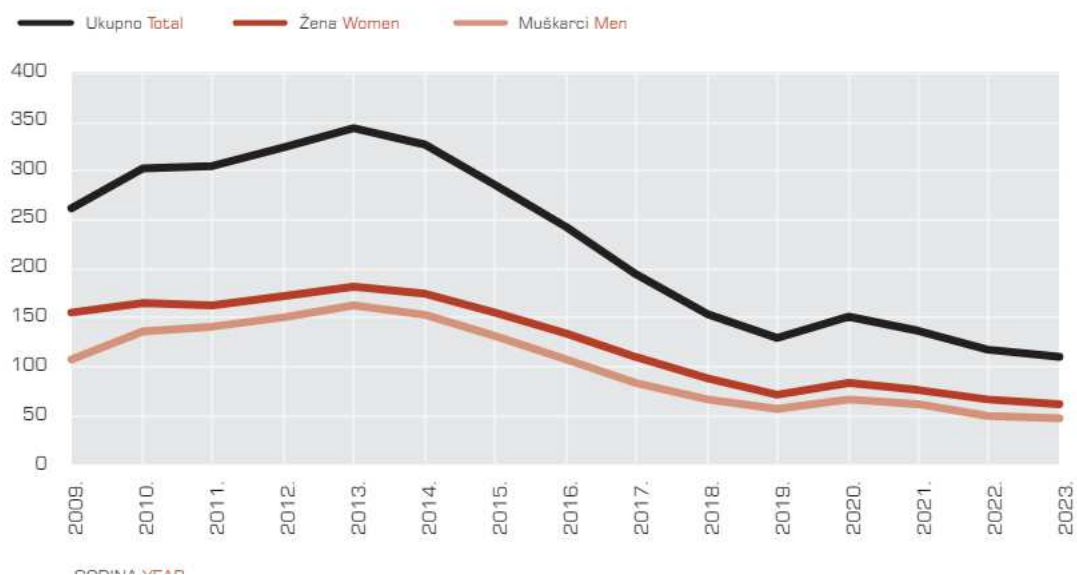
time i u mogućnosti poduzimanja turističkih putovanja (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014.)

„Istovremeno u Europi živi više od 20% stanovnika koji su stariji od 55 godina, a produljenjem životnog vijeka, koji danas iznosi 82,4 godine za žene i 76,4 godine za muškarce te daljnjim smanjenjem nataliteta, tendencija je porasta udjela starijih od 55 godina do 2020. U skladu s navedenim sve su veća financijska opterećenja koja proizlaze iz velikog broja umirovljenika koja mirovinski sustavi ne može financirati, te stoga umirovljenici i stariji od 65 godina predstavljaju sve veću i sve značajniju skupinu korisnika socijalnog turizma“ (Nacionalni program razvoja socijalnog turizma, 2014., str. 15).

U Europskoj uniji živi oko 35% djece i mladih, ukupno oko 170 milijuna (2009.). Djeca i mladi predstavljaju zasebno tržište pri čemu djeca spadaju u ugrožene skupine zbog niskih primanja unutar svojih obitelji, a mladi zbog visoke stope nezaposlenosti. Zbog visoke stope nezaposlenosti mladima se onemogućuje da u svojoj dobi prakticiraju turistička putovanja. Stoga se među mladima sve više prakticira omladinski turizam i boravak u hostelima. Djeci i njihovim roditeljima se sve češće kao turistički proizvod nude ekskurzije i terenske nastave u sklopu kojih imaju mogućnost edukacije.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje na području Hrvatske trenutno, lipanj 2024., ima nezaposleno 83.037 osoba, čime registrirana stopa nezaposlenosti iznosi 5,6%, dok stopa anketne nezaposlenosti iznosi 5.9%. Primjećuje se kako je broj nezaposlenih osoba na području Hrvatske već godinama u padu što je vrlo dobar pokazatelj za Republiku Hrvatsku.

Grafikon 1. Broj nezaposlenih osoba u RH od 2009. do 2023.

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje, https://www.hzz.hr/app/uploads/2024/02/HZZ-bilten-05_2024-F.pdf; pristup 13.6.2024.

U Republici Hrvatskoj prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo za 2023., živi 657.791 osoba s invaliditetom od čega je 369.242 muškaraca (56,1%) i 288.549 žena (43,9%) te prema ovim podacima osobe s invaliditetom čine 17% ukupnog stanovništva. Najveći broj osoba s invaliditetom je u dobnoj skupini 65 godina i više, dok su 271.334 (41,2%) osobe u radno-aktivnoj dobi.

Tablica 4. Vrste oštećenja kod osoba s invaliditetom u RH

Vrste oštećenja	Ukupan broj	% od ukupnog broja osoba s invaliditetom	Prevalencija / 1000 stanovnika
Višestruka oštećenja	203.136	30,9	52
Oštećenja lokomotornog sustava	188.623	28,7	49
Oštećenja drugih organa i organskih sustava	180.750	27,5	47
Mentalna oštećenja	160.165	24,4	41
Oštećenja središnjeg živčanog sustava	118.319	18,0	31
Oštećenja govorno-glasovne komunikacije	54.704	8,3	14
Intelektualna oštećenja	32.522	4,9	8
Oštećenja vida	21.728	3,3	6
Oštećenje perifernog živčanog sustava	18.933	2,9	5
Oštećenja sluha	18.923	2,9	5
Poremećaji iz spektra autizma	4.730	0,7	1
Gluhosljepoća	166	0,03	<0,1

Izvor: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2023., [https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2024/04/Bilten - osobe s invaliditetom 2023..pdf](https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2024/04/Bilten_-_osobe_s_invaliditetom_2023..pdf), pristup 13.6.2024.

Rizik od siromaštva u Hrvatskoj je velik. Prema podacima iz 2023. prag rizika od siromaštva za jednočlano kućanstvo iznosio je 5.924 eura, a za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14. godina 12.440 eura. Najvišu stopu rizika od siromaštva imaju osobe u dobi od 65 ili više godina te ona iznosi 34.8%. Najniža stopa rizika od siromaštva je u dobi od 25 do 54 godine i iznosi 12.6%. U Republici Hrvatskoj je 2023., prema podacima iz državnog zavoda za statistiku u riziku od socijalne isključenosti ili siromaštva, bilo 20.7% građana. 2023. u Hrvatskoj je ukupan broj osoba iznad 65 godina iznosio 22.5% od ukupnog broja stanovnika (Državni zavod za statistiku, 2023.).

Potražnja za socijalnim turizmom u Dubrovačko-neretvanskoj županiji ukazuje na specifične potrebe i interese različitih socijalno ugroženih skupina te na potencijal za razvoj različitih oblika socijalnog turizma u regiji.

Postoji značajan interes za socijalnim turizmom među lokalnim stanovništvom koje se suočava s financijskim ograničenjima ili drugim socijalnim izazovima. Osobe s niskim primanjima, umirovljenici, osobe s invaliditetom i obitelji u potrebi često su zainteresirane za pristupačne

turističke programe i aktivnosti koji im omogućuju da istraže i uživaju u ljepotama svoje regije. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji djeluju brojne udruge koje se brinu o osobama s invaliditetom i brojnim drugim teškoćama u razvoju i samim time može se vidjeti kako potražnje za ovim oblikom turizma ne nedostaje s obzirom da je lokalna zajednica upoznata s problemima i nedostatkom sadržaja upravo za te osobe.

Socijalni turizam može posebno biti atraktivan i za ranjive skupine kao što su izbjeglice, beskućnici, osobe koje su preživjele nasilje ili zlostavljanje te druge skupine koje su suočene s teškim socijalnim i ekonomskim situacijama. Za te skupine, socijalni turizam može pružiti priliku za oporavak, integraciju i podršku što je u današnje vrijeme izrazito potrebno zbog političkih nemira u svijetu jer je u Hrvatsku, a samim time i u Dubrovačko-neretvansku županiju, došao veliki broj ljudi koji su bili prisiljeni napustiti svoje domove. Socijalni turizam je idealna prilika kako tim ljudima u svim njihovim problemima pružiti ipak mogućnost da iskuse odmor i odmaknu se od svakidašnjih problema.

Dubrovačko-neretvanska županija je popularna turistička destinacija koja privlači posjetitelje iz cijelog svijeta. Među tim posjetiteljima mogu biti i oni koji su zainteresirani za socijalni turizam, bilo da su volonteri koji žele doprinijeti lokalnoj zajednici ili putnici koji traže autentična iskustva i prilike za društvenu interakciju.

Organizacije civilnog društva, lokalne vlasti, humanitarne organizacije i druge institucije mogu biti zainteresirane za održavanje i promicanje socijalnog turizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. One mogu surađivati s turističkim agencijama, smještajnim objektima i drugim dionicima kako bi osigurale pristupačne i inkluzivne turističke programe za svoje članove ili korisnike.

Ukupno gledano, potražnja za socijalnim turizmom u Dubrovačko-neretvanskoj županiji je raznolika i može se prilagoditi specifičnim potrebama i interesima različitih skupina stanovništva. Identificiranje i zadovoljavanje tih potreba može pružiti priliku za razvoj održivih i inkluzivnih turističkih programa u regiji.

4.3. Vladine neprofitne organizacije koje sudjeluju u ponudi socijalnog turističkog proizvoda

Kao što je već navedeno, ponuda socijalnog turističkog proizvoda u Dubrovačko-neretvanskoj županiji je izrazito skromna. Međutim, organizacije poput Caritasa i Crvenog križa uvelike doprinose proširenju te ponude u zadnjih nekoliko godina. Važno je naglasiti kako ove organizacije nemaju vlastita primanja, već se financiraju isključivo donacijama što otežava njihov rad, ali se iz godine u godinu sve više šire i uključuju u različite aktivnosti kako bi pomogli stanovnicima Dubrovačko-neretvanske županije. Hrvatski Crveni križ djeluje na teritoriju Republike Hrvatske kao neprofitna pravna osoba u rješavanju humanitarnih pitanja, pripremanju stanovništva za djelovanje u masovnim nesrećama i katastrofama te organiziranju zdravstvenih i socijalnih programa (Zakon o Hrvatskom Crvenom križu, 2021.).

Gradsko društvo Crvenog križa Dubrovnik neprofitna je udruga koja promiče humanitarne ciljeve, provodi zadaće unapređenja zaštite, zdravlja, zdravstvenog i humanitarnog odgoja i socijalne skrbi. Unutar svoje udruge imaju i organiziran rad s mladima kojim se pomaže razvijanje osjećaja humanosti, suosjećanja i tolerancije među mladima što pridonosi ostvarivanju kvalitetnije zajednice. Mladi Gradskog društva Crvenog križa Dubrovnik organizirani su u Klub mladih i trenutno broje oko 30ak članova. U početcima, njihova zadaća je bila provođenje akcija solidarnosti, pomoć starijima, pružanje prve pomoći i slično, međutim kroz godine, mladi su sudjelovanjem na brojnim seminarima dolazili do sve boljih ideja kako unaprijediti život lokalne zajednice. Počelo je to s provođenjem projekta „72 sata bez kompromisa“ u kojemu se okupi veliki broj mladih ljudi, srednjoškolaca, studenata i puna tri dana obilaze one najpotrebitije, pomažu im srediti njihove domove i nabavljaju im potrebne namirnice za život. Osim privatnih domova, obilaze i brojne udruge koje djeluju na prostoru naše Županije te nude svoju pomoć, bilo da se radi o bojanju ograde ili košenju trave. U težnji za provođenjem održivog turističkog razvoja potrebno je misliti na okoliš i probuditi svijest za zaštitom stvorenog svijeta. Kroz ekološke akcije, mladi imaju priliku uređivati šumske putove, čistiti rijeke i mora, saditi cvijeće i na taj način se doprinosi očuvanju prirode i postaju svjesniji ekoloških problema koji su sve očitiji. Iz godine u godinu sve više gradova i mjesta uključuje se u navedeni projekt, a glavni cilj projekta je potaknuti mlade da oni budu promjena. Mladi naravno nisu stali ni na ovome projektu, u suradnji s Caritasom Dubrovačko-neretvanske županije, primijetili su da u današnjem užurbanom svijetu roditelji i njihova djeca imaju jako malo vremena za odmor i druženja. Današnja djeca su pod prevelikim utjecajem društvenih mreža i interneta te je potrebno maknuti ih od ekrana, pozvati u prirodu i na ponovno druženje s vršnjacima. Tako su mladi odlučili organizirati ljetni dječji kamp na Šipanu. Ove godine su otvorene prijave za osmi po redu kamp čija je tema „Radujte se u Gospodinu uvijek!“, sudjelovanje je moguće djeci od petog do osmog razreda osnovne škole isključivo s područja Dubrovačke biskupije. Na raspolaganju je pet termina, od kraja šestog do kraja sedmog mjeseca, a jedan termin traje pet dana. Kotizacija za sudjelovanje na kampu iznosi 50 eura, a djeci je u to uključen smještaj i tri obroka dnevno. Ciljevi kampa su raznoliki, ali oni najvažniji su izgradnja zajedništva, razvoj novih prijateljstava, rast u vjeri kroz program koji se sastoji od igara, radionica, plesova i kupanja. Ovo je jedna od rijetkih ponuda namijenjena i prilagođena isključivo djeci.

Osim ponude za djecu, mladi su osmislili i ponudu za sebe i svoje vršnjake. Radi se o projektu „Mljetovanje“ koji svake godine u četiri termina okuplja 300 mladih koji provode sedam dana na otoku Mljetu te pomažu u čišćenju i obnovi u potpunosti zapuštenih starih maslinika. Program je zamišljen kao duhovno edukativni program za mlade s naglaskom na ekologiji i kršćanskoj meditaciji. Za prijavu uvijek imaju četiri termina, s time da na prvom terminu prednost imaju oni mladi koji se po prvi put prijavljuju na Mljetovanje i nemaju sličnog iskustva, zatim oni koji imaju sličnog iskustva, ali nisu bili na Mljetovanju, treći termin namijenjen je maturantima (mladima od 18 do 23 godine) i zadnji termin je bez prednosti, može se prijaviti tko želi. Sudjelovanje na programu se ne plaća, jedino je potrebno platiti prijevoz do otoka Mljeta i hranu tijekom tjedna (otprilike 60 eura za cijeli tjedan).

Iako možda Turistička zajednica grada Dubrovnika još uvijek nije razvila ponude za djecu i mlade, ovim primjerima može se vidjeti kako se u Dubrovačko-neretvanskoj županiji ipak neke promjene događaju i vodi se ka tome da se proširi ponuda turizma i na otoke Županije kako bi se pomoglo rasteretiti gradsku jezgru da bi se ona mogla regenerirati.

4.4. Lokalno stanovništvo u ponudi socijalnog turizma

Lokalno stanovništvo vrlo je važan dionik u razvoju turizma destinacije. Narušavanjem kvalitete života lokalnog stanovništva gubi se domicilno stanovništvo koje bi trebalo biti jedan od nositelja gospodarskog razvoja. Utjecaj turizma na lokalno stanovništvo može biti dvojak:

- može stimulirati pozitivne osobine ponašanja lokalnog stanovništva (promicanje samosvijesti, samopouzdanje, ponos i solidarnost među stanovništvom)
- može izazivati negodovanja zbog prisutnosti turista (osjećaji dosade pa čak i mržnje prema turistima)

U planiranju turističkog razvoja destinacije, vrlo je važno uzeti u obzir prijedloge, želje i inicijative lokalnog stanovništva jer će jedino na taj način biti moguće ostvariti kvalitetniji razvoj turizma destinacije, a to će doprinijeti i smanjenju negativnih stavova lokalnog stanovništva prema turizmu. U ovom radu stavljen je fokus na, do sada zanemariv dio lokalne zajednice, osobe s invaliditetom, umirovljenike i studente. O njihovim potrebama za turizmom se najmanje priča i najmanje su uključeni u cjelokupnu ponudu turizma Dubrovačko-neretvanske županije, a njihove potrebe i želje za sudjelovanjem u turističkim aktivnostima jednako bi trebale biti prepoznate, kao potrebe ostalih turista.

4.4.1. Osobe s invaliditetom, ostale ugrožene skupine i socijalni turistički proizvod

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, oko 10% svjetske populacije čine osobe s invaliditetom što bi značilo da preko 650 miliona osoba ima neki oblik invaliditeta. Preduvjet da bi osobe s invaliditetom mogle neovisno živjeti i ravnopravno sudjelovati u društvu, je pristupačnost. Bez pristupa prijevozu, informacijama, komunikaciji te informacijskim i komunikacijskim tehnologijama osobe s invaliditetom ne i imale jednake mogućnosti za sudjelovanje u društvu i društvenim aktivnostima. Istraživanja koja se bave problemima osoba s tjelesnim i mentalnim invaliditetom ustanovila su da većini osoba nedostaje samopouzdanja te da imaju puno više slobodnog vremena u odnosu na osobe bez invaliditeta. Prilikom planiranja u turizmu, trebalo bi uzeti u obzir da osobe s tjelesnim invaliditetom imaju razne oblike ograničenja te bi se trebali smisliti načini kako smanjiti ta ograničenja koja su vezana uz putovanje. Činjenica je da su zbog neprilagođenih turističkih ponuda, zadovoljstva turista s invaliditetom manja nego kod drugih turista. Uklanjanjem i svođenjem prepreka, u prijevozu, arhitekturi i sustavu informiranja, na najmanju moguću razinu omogućiti će se ovoj skupini turista putovanje i zadovoljstvo turističkim uslugama. Ukoliko se prepreke ne uklone,

uključivanje u turistička kretanja biti će onemogućeno za brojne građane čime sam turizam ostaje bez velikog dijela tržišta. Korištenje rekreativnih sadržaja i usluga glavni je problem za osobe s invaliditetom te je cilj socijalne rehabilitacije prilagođavanje privatnih i društvenih prostora osobama s invaliditetom kako bi se njihovi problemi umanjili. Osobama s invaliditetom se ne posvećuje dovoljna pažnja te njihove potrebe nisu zadovoljene u mjeri u kojoj su zadovoljene potrebe osoba bez invaliditeta. Turisti s invaliditetom suočavaju se s velikim poteškoćama u svakom trenutku svog putovanja, počevši od planiranja puta preko rezerviranja smještaja, prijevoza, razgledavanja, kretanja centrima gradova, posjećivanja kulturnih znamenitosti, korištenja sanitarnih čvorova, ulaska u kafiće i restorane pa do povratka svojim kućama (Perković, diplomski rad, 2019.).

Kao primjer dobre prakse može se navesti Istarska županija koja je u suradnji sa Zajednicom saveza osoba s invaliditetom (SOIH) objavila vodič za osobe s invaliditetom kroz Istarsku županiju. Vodič je pokrenut 2012., a njegov cilj je stvaranje okruženja gdje će se svi osjećati ugodno i slobodno kretati. Velika pozornost navedenog vodiča posvećena je okolišu te će poslužiti podizanju svijesti šire javnosti o potrebi prilagođavanja okoliša, a ujedno je namijenjen i turističkim agencijama koje imaju sve više zahtjeva od osoba s invaliditetom kao turističkih posjetitelja. Istarska županija na ovaj način želi pokazati turistima, ali i svojim građanima, da kao jedna uspješna i prepoznata turistička destinacija u svijetu mora pratiti trendove na tržištu i tako se i dalje razvijati u skladu s navedenim potrebama (Mirić i Džanić, 2012.). U vodiču su analizirani različiti objekti i institucije koje bi mogle zatrebati jednom posjetitelju, kao što su ljekarne, obrazovne ustanove, domovi zdravlja i ambulante, crkve i muzeji, trgovine, uredi i javne službe te hoteli i restorani. Na samom početku vodiča dana su objašnjenja simbola koja će se koristiti u vodiču kako bi isti bio što razumljiviji. U nastavke se prikazuje obrada jednog od primjera iz vodiča.

Slika 1. Vodič za osobe s invaliditetom kroz Istarsku županiju - Pula - ugostiteljstvo

		HOTEL „RIVIERA“ Splitska 1, tel. 211 166		
		HOTEL „MILAN“ Stoja 4, tel. 300 200		
		HOTEL „OMIR“ Dobricheva 6, tel. 218 186		

Izvor: Mirić i Džanić, „Vodič za osobe s invaliditetom kroz Istarsku županiju“, Pula, Istarska županija, Zajednica saveza osoba s invaliditetom, 2012., str. 49.

Hotel „Riviera“ u Puli (Istarska županija) nema rezervirano parkiralište za osobe s invaliditetom, ulaz je u razini ili se radi o pragu visine do 3cm (invalidska kolica lako prolaze). Širina vrata je najmanje 90cm, a kosina nagiba unutar hotela je do 5%. Dizalo ima vrata širine najmanje 90cm, a dubina je isto tako najmanje 90cm. Hotel posjeduje WC kojega mogu koristiti osobe s invaliditetom te se radi o objektu u potpunosti pristupačnom osobama s invaliditetom.

Drugi hotel, hotel „Milan“ nema parkiralište rezervirano za osobe s invaliditetom, ali posjeduje parking jednako kao i hotel „Riviera“, ulaz je u razini ili se radi o pragu visine do 3cm. Širina vrata je najmanje 90cm, a postoji i dizalo koje je pristupačno osobama s invaliditetom. Također hotel ima WC prilagođen potrebama osoba s invaliditetom te je iz svih navedenih razloga ovaj objekt u potpunosti pristupačan osobama s invaliditetom.

Treći primjer hotela u Puli, hotel „Omir“ je hotel koji posjeduje parkiralište, ali nema rezervirano mjesto za osobe s invaliditetom, na ulazu se nalazi stepenica i širina vrata je do 90cm. Međutim, prilikom ulaska u hotel nailazi se na više od jedne stepenice te stoga ovaj hotel nije pristupačan za osobe s invaliditetom.

Dubrovačko-neretvanska županija slijedila je primjer Istarske županije te je 2021. isto tako izdala „Vodič za osobe s invaliditetom kroz DNŽ“. U gradu Dubrovniku osobama s invaliditetom u potpunosti je omogućen pristup Dubrovačkoj katedrali, žičari Dubrovnik (ima prilagođene rampe za ukrcaj, lift za kretanje po katovima te WC za invalide), Akvariju, Umjetničkoj galeriji (lift) te Kneževom dvoru koji po potrebi (i prethodnoj najavi) može osigurati transporter. Invalidska kolica i transporter moguće je unajmiti od Crvenog križa. Ukoliko osoba u invalidskim kolicima dolazi u pratnji, lako je dostupna i palača Sponza te Franjevački samostan Male braće. Neke od dubrovačkih plaža su isto tako prilagođene osobama s invaliditetom pa se tako na sljedećim plažama nalazi lift koji omogućava silazak osoba u more: Mandrač, Copacabana, Sunset beach, Veliki Zaton te na otocima Koločep, Šipan i Lopud. Autobusi javnog gradskog prijevoza prilagođeni su osobama s invaliditetom.

4.4.2. Umirovljenici i socijalni turistički proizvod

Umirovljenici se u hrvatskom hotelijerstvu još uvijek smatraju posljednjim potencijalom za popunjenje van sezone, u emitivnim, ali i receptivnim zemljama zapadne Europe se slika o umirovljenicima gotovo potpuno promijenila. Većina umirovljenika u Europi raspolaže s prihodima i financijskim rezervama za putovanje, a o tome svjedoči i porast intenziteta putovanja osoba preko 60 godina. Uz pomoć primjerenog marketinga, prilagođenog potrebama i očekivanjima starijih turista moguće je učinkovitije iskoristiti veliki potencijal ove grupe putnika. Hrvatska udruga turizma (HUT) donijela je mjeru, u Zagrebu 22.siječnja 2014.,

kojom se umirovljenicima omogućuje rad do četiri sata dnevno, a uz to zadržavaju isplate pune mirovine. Razlog provođenja ove mjere je upravo taj što iz udruge vjeruju kako će, s obzirom na raznoliku strukturu radnih mjesta, uvelike utjecati na kvalitetniju pripremu sljedeće turističke sezone. Opće je poznato da umirovljenici posebno vole posjetiti selo te uživati u domaćoj kuhinji i lokalnim proizvodima, ali to ne znači da bi se ponuda trebala samo na tome zadržavati. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji djeluje Udruga umirovljenika i prijatelja koja omogućuje umirovljenicima putovanja u ostale zemlje Europe pa čak i Azije po pristupačnijim cijenama. Ova udruga okuplja određeni broj umirovljenika te surađujući s drugim turističkim agencijama nudi turistički proizvod na njima prihvatljiv način. Svake godine se provedu minimalno dva putovanja, a ciljnom segmentu, u ovom slučaju umirovljenicima, daje se na raspolaganje da odluče na koje putovanje žele ići. Naravno mogu prihvatiti oba, a mogu prihvatiti samo jedno ili nijedno. Putovanja koja se organiziraju obično traju od pet do sedam dana, a smještaj je uglavnom baziran na hotelima sa četiri zvjezdice. Grupe od agencije dobiju unaprijed sastavljen raspored putovanja te se mogu odlučiti na kojim sve aktivnostima žele sudjelovati, odnosno koje si sve aktivnosti mogu priuštiti. Npr. zadnje organizirano putovanje bilo je u travnju te su posjetili Istanbul. U redovnu cijenu putovanja bile su uključene avio karte, smještaj u hotelu sa četiri zvjezdice na bazi polupansiona (doručak + večera) te vodič po gradu. Sudionici putovanja mogli su dodatno odabrati i platiti ukoliko žele neke dodatne usluge kao što je vožnja balonom u Kapadokiji, posjet palači Topkapi i Plavoj džamiji.

Osim spomenute udruge, podružnica Sindikata umirovljenika Hrvatske (SUH) u Dubrovniku svakog travnja i studenog organizira odlazak umirovljenika na 12 dana u Lječilište Topusko. Omogućeno im je uživanje u termalnim bazenima, a u isto vrijeme imaju mogućnosti i za zdravstvene preglede. Članovi su dobili mogućnost odlaska i na jednodnevni izlet u Park prirode Lonjsko polje (najveće zaštićeno poplavno područje u cijelom Dunavskom slijevu). U selu Čigoč (europsko selo roda) mogli su uživati u prirodi i svježem zraku, osiguran im je ručak u lokalnom restoranu sa domaćim specijalitetima. Svake godine navedena podružnica organizira i obilazak Splita i Sinja, a posjećuju se Dioklecijanova palača, katedrala sv. Duje, Muzej sinjske alke i crkva Čudotvorne Gospe Sinjske.

Umirovljenici ne bi trebali biti zapostavljena skupina turista jer i oni mogu uvelike doprinijeti razvoju turizma van glavne sezone, a velike se predrasude stavljaju na to kako upravo oni ne troše dovoljno i da takvi turisti nisu potrebni za destinaciju. Međutim, navedene udruge umirovljenika nastoje prevazići te predrasude i pokazati kako su i umirovljenici zaslužili putovati i odmoriti se i da njihove mirovine ne bi trebale biti prepreka u putovanjima već da bi se trebala organizirati putovanja koja će biti u skladu s njihovim financijskim mogućnostima. Ne moraju to nužno biti ni mjesta van Hrvatske, jer i Hrvatska, a samim time i Dubrovačko-neretvanska županija, ima veliki potencijal proširenja ponude upravo za umirovljenike.

Postoji veliki broj umirovljenika iz Sjevernog dijela Hrvatske koji nikad nije bio na moru i upravo za tu skupinu turista bi se mogla organizirati putovanja na jug Hrvatske kako bi i oni mogli uživati u ljepotama jadranske obale. Van sezone kada je manji broj turista u Gradu trebale bi se napraviti pristupačne ponude za umirovljenike, ponuditi im se smještaj ili u hotelima, ukoliko su zainteresirani za posjet povijesnom dijelu grada Dubrovnika, ili u privatnim

smještajima van grada (npr. Cavtat, Dubrovačko primorje, Neretva) ukoliko se žele više upoznati s domaćim proizvodima Dubrovačko-neretvanske županije, uživati u prirodi i svježem zraku.

4.4.3. Uključenost studenata u turizam

Ponuda turizma za studente u Dubrovačko-neretvanskoj županiji nije baš velika, čak i studenti koji dolaze na Erasmus ovdje tvrde kako im nedostaje ponude koja je namijenjena isključivo njima. Cijene su jako visoke za studentski budžet i ponuda se treba još jako puno prilagoditi kako bi si studenti mogli priuštiti život u Dubrovniku. Međutim, iako ponuda za izlaske i studentski život nije baš velika, veliki broj studenata uživa upoznavati povijest grada Dubrovnika. Danas postoje brojne agencije koje organiziraju besplatno vođene ture po staroj gradskoj jezgri, a jedino što je potrebno ostaviti je napojnica vodiču ukoliko je osoba zadovoljna turom. Sve se veći broj studenata odlučuje upravo za ove ture, ne samo u Dubrovniku, već u svim gradovima diljem Europe, jer na ovakav način upoznaje se kultura destinacije koja se posjećuje, a nije potrebno izdvojiti veliki dio budžeta.

Među studentima Dubrovačko-neretvanske županije u zadnje vrijeme sve je više popularna grupa *Work & Travel*. W&T grupa omogućuje studentima upoznavanje s različitim kulturama, stjecanje iskustava i vještina, usavršavanje stranih jezika kroz programe stručne prakse i radne programe i Americi i diljem svijeta. *Summer Work & Travel* program namijenjen je isključivo studentima, podržan je i odobren od strane američkih vlada, a omogućava studentima rad tijekom ljetnih mjeseci u SAD-u do četiri mjeseca i nakon toga putovanja diljem SAD-a do mjesec dana. Cilj ovog programa je stjecanje bogatog iskustva, upoznavanje kulture, običaja i načina života, stjecanje novih prijateljstava, ali i usavršavanje engleskog jezika. Sve se veći broj studenata Dubrovačko-neretvanske županije odlučuje baš za ovo putovanje i ovo iskustvo jer se ovako ponuđene prilike ne propuštaju. Studenti mogu birati koji dio SAD-a žele posjetiti, odaberu grad (najposjećeniji su New York, San Francisco, Miami, Washington i Los Angeles) te im agencija pomaže pronaći posao. Studenti jedino moraju osigurati vizu za putovanje u Ameriku, a ako se prijave preko sveučilišnog programa tada im sveučilište pokriva određeni dio troškova avionskih karata.

Studenti Dubrovačko-neretvanske županije odlučuju se i na projekt mobilnosti poznatiji kao Erasmus+. Radi se o programu Europske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport. Ovim projektom studenti imaju mogućnost upoznavanja novih destinacija, a za to dobiju i određene potpore Sveučilišta koje im isplati određeni iznos novca koji studenti iskoriste na avionske karte, plaćanje smještaja i slično. Tijekom trajanja projekta imaju mogućnost polaganja kolegija, a ujedno imaju priliku za istraživanjem turističke destinacije koju su odabrali. U Dubrovniku, na Erasmus projektu, prevladavaju studenti iz Španjolske, Poljske i Češke, a svake godine sve se veći broj studenata odlučuje na ovu vrstu projekta mobilnosti.

U današnje vrijeme gotovo svi veliki svjetski gradovi imaju popuste za studente prilikom posjete glavnim atrakcijama. Studenti isto tako imaju popuste prilikom vožnje autobusima, tramvajima i vlakovima te na vrlo povoljne načine mogu putovati iz jednog grada u drugi. U

Dubrovačko-neretvanskoj županiji ova praksa još uvijek nije primijenjena, studenti iz drugih Europskih zemalja plaćaju ulaznice na zidine i u muzeje po punoj cijeni za odrasle, ali zato dubrovački studenti kada putuju u druge europske gradove mogu po jeftinijim cijenama naći ulaznice za sve glavne atrakcije.

Ponuda u gradu Dubrovniku za studente još uvijek nije dovoljno razvijena te se najveće mogućnosti pružaju studentima koji odlaze u druge gradove diljem Europe. Potrebno je proširiti ponudu i prilagoditi cijene koje će biti prihvatljivije studentima, otvoriti kafiće u kojima će se studenti moći okupljati i za grupna učenja te nuditi popuste za posjet atrakcijama grada Dubrovnika. Na taj način privući će se još veći broj stranih studenata u grad Dubrovnik te će oni uvelike poboljšati turizam za vrijeme zimskih i proljetnih mjeseci.

5. SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU SELA NA TEMELJU SOCIJALNOG TURISTIČKOG PROIZVODA

Sela Dubrovačko-neretvanske županije su još uvijek dosta ne razvijena i zapuštena. Ukoliko Županija teži održivom razvoju turizma potrebno je revitalizirati sela i proširiti njihovu ponudu kako bi se turizam mogao razvijati i van centra Grada. Prometna povezanost sela predstavlja veliki problem zašto se sela Dubrovačko-neretvanske županije ne uključuju u ponudu turizma iako posjeduju veliki potencijal. Potrebno je proširenje ceste čime bi se osigurala bolja pristupačnost zaleđu i omogućilo bi se rasterećenje obale za vrijeme turističke sezone. Glavni problem lokalnih cesta je taj što su uglavnom jednosmjerne i ako bi se razmišljalo o razvoju sela Dubrovačko-neretvanske županije u turističkom smislu, nužno je njihovo proširenje. Boljom prometnom povezanošću sela sa priobaljem i centrom omogućilo bi se razvijanje turizma u zaleđu i time bi socijalni turizam mogao doći do izražaja. Problem s kojim se susreću sela Županije (a posebice Dubrovačko primorje) je i nedostatak pitke vode. Potrebno je napraviti rekonstrukciju postojećih sustava odvodnje (Slano) te izgradnju sustava odvodnje u naseljima Kručica, Banići, Slađenovići. Posebno je važna vodoopskrba naselja Doli, Majkovi, Čepikuće, Lisac, Trnovica, Podgora, Podimoč, Točionik. Voda je iznimno važan faktor u socijalnom turizmu i stoga je vrlo važno izgraditi kvalitetnu mrežu vodoopskrbe kroz cijelu Dubrovačko-neretvansku županiju kako bi socijalni turizam imao prostora za svoje razvijanje u cijeloj Županiji. Dobra povezanost sela s priobaljem te kvalitetna mreža vodoopskrbe omogućili bi začetak socijalnog turizma. Nakon prometne povezanosti i vodoopskrbe omogućila bi se izgradnja sportsko-rekreacijskog centra u zaleđu Dubrovačkog primorje koji bi primao turiste te im omogućio kvalitetno korištenje svih resursa koje Općina nudi. Centar bi prvenstveno bio namijenjen osobama s invaliditetom jer bi u sklopu svoje ponude imao fizioterapeute čije bi terapije bile dostupne po povoljnijim cijenama u odnosu na privatne klinike i bolnice. Isto tako u sklopu centra bi se mogle napraviti toplice i slane sobe koje bi iskoristile sve prirodne resurse koje Općina nudi. Naime, poznato je kako morska sol djeluje pozitivno na cjelokupni imunitet organizma, a boravkom u prostoriji koja je obložena morskom soli (tzv. Slana soba) mogli bi se tretirati svi respiratorni i dermatološki problemi. Naravno da sadržaj sportsko-rekreacijskog centra ne bi bio namijenjen samo turistima već bi pristup imalo i lokalno stanovništvo. Ono što još nedostaje Dubrovačko-neretvanskoj županiji, je kvalitetan sadržaj za rekreaciju i aktivnosti, kako lokalnog stanovništva tako i turista. Izgradnja novih igrališta, sportskih terena, dvorana zasigurno bi pomogla razvoju turizma. Socijalni turizam bi tako imao i široku ponudu dopunskih aktivnosti za svoje turiste koji putuju radi odmora, uživanja i rekreacije, a dodatne aktivnosti bi samo upotpunile njihov doživljaj o Županiji. Opće je poznato da more djeluje opuštajuće na ljude, a stoga je jako bitno voditi računa o plažama i moru da je čisto te da nema onečišćenja. Potrebno je spriječiti nekontrolirano ispuštanje komunalnih otpadnih voda u obalno more i poluzatvorene zaljeve, a to se može spriječiti izgradnjom kanalizacijskih sustava s uređajima za pročišćavanje i dugačkim podmorskim sustavima. Da bi se zaštitio čisti i svjež zrak potrebna je ugradnja otprašivača radi zaštite zraka. Veliki broj stanovnika sjevernih krajeva Republike Hrvatske nikada nije bio na moru i ne znaju

kakve blagodati more pruža i na koji način sve mogu uživati na moru jer im je jednostavno izvan budžeta i ne mogu si priuštiti ljetovanje. Konavle posjeduju veliki potencijal izgradnje malog kamp mjesta ili izgradnje manjih obiteljskih kućica u koje bi se po povoljnijim cijenama i van glavne sezone (travanj, svibanj, rujan i listopad) mogli smjestiti posjetitelji koji do sada nisu imali priliku uživati na obali. Vlada RH bi u suradnji sa Županijom mogla omogućiti poklon bonove obiteljima radnika da posjete Dubrovačko-neretvansku županiju i time ispune svoje želje za putovanjem, a ujedno pomažu razvijanju turizma van glavne sezone i rasterećenju centra Županije. Bonovi bi prvenstveno bili namijenjeni umirovljenicima, obiteljima s malom djecom i osobama s invaliditetom čije želje i potrebe ne odgovaraju napućenosti centra grada već uglavnom teže mirnijim mjestima (kao što su sela Županije) kako bi se mogli odmoriti, a opet uživati u svim resursima koji im se nude. Iz toga razloga je vrlo važna prometna povezanost sela sa centrom jer se mora omogućiti, iako se nalaze van Grada, da na jednostavan i brz način dođu do centra Grada.

Nadalje, s obzirom da je cilj smanjiti nekontrolirani i neplanski turistički razvoj na obali, zaleđe Dubrovačko-neretvanske županije bogato je biljnim i životinjskim vrstama koje bi se mogle iskoristiti u ljekovite svrhe. Županija je poznata i po uzgoju vinove loza koja pogoduje razvitku vinarstva. Razvijanje vinskog turizma nadopunilo bi turističku ponudu, a obilazak vinograda omogućio bi turistima boravak na svježem zraku i upoznavanje autohtonih zdravih proizvoda. Bogatstvo šuma omogućuje razvoj lovnog turizma na području Županije. Razvoj ovog oblika turizma pridonio bi rasterećenju glavne sezone, odnosno na ovaj način produžila bi se turistička sezona sa ljetnih mjeseci na ostala godišnja doba. Poznato je kako boravak na svježem zraku, u prirodi, u tišini umiruje dušu te pozitivno djeluje na organizam. Lovni turizam bi na ovaj način bio dopuna socijalnom turizmu, a u okviru lovnog turizma organizirale bi se i rekreativne aktivnosti kojima bi se potaknuli turisti na sudjelovanje i uživanje u netaknutoj prirodi. Rasterećenje glavne sezone bi na ovaj način bilo vrlo uspješno, što bi ujedno pridonijelo i kvaliteti ponude, a rekreativne aktivnosti bi poboljšale život i lokalne zajednice, ali i turista koji bi odlučili svoje vrijeme provesti u Dubrovačko – neretvanskoj županiji.

Socijalni turizam u Dubrovačko-neretvanskoj županiji mogao bi obuhvaćati različite programe, aktivnosti i usluge koje bi bile prilagođene potrebama i interesima socijalno ugroženih skupina, kao i drugih posjetitelja koji traže pristupačne i inkluzivne turističke opcije. U regiji se nalazi širok raspon smještajnih objekata koji bi mogli nuditi pristupačne cijene i pogodnosti za socijalno ugrožene skupine. Ovi smještajni objekti mogu uključivati hostele, pansionere, obiteljske kuće za odmor ili druge vrste smještaja koji su dostupni po povoljnijim cijenama. Turističke agencije i organizacije mogu nuditi specijalizirane programe i aktivnosti namijenjene socijalno ugroženim skupinama. To može uključivati vođene obilaske kulturnih i prirodnih znamenitosti, sportske aktivnosti, radionice i edukativne programe prilagođene interesima i sposobnostima sudionika. Isto tako, postoje programi i inicijative koje pružaju subvencionirane ili čak besplatne turističke aranžmane za socijalno ugrožene skupine. Ovi aranžmani mogu uključivati prijevoz, smještaj, obroke i druge usluge po sniženim ili potpuno besplatnim cijenama. Organizacije civilnog društva i humanitarne udruge mogu organizirati volonterske programe u kojima socijalno ugrožene skupine imaju priliku sudjelovati u

volonterskim aktivnostima u turizmu. To može uključivati čišćenje plaža, održavanje staza, volontiranje u lokalnim zajednicama ili druge vrste volonterskog rada.

U Županiji nema još uvijek puno primjera dobre ponude socijalnog turizma, ali vladine neprofitne organizacije, kao što su Caritas, Crveni Križ, trude se iz godine u godinu što više uključiti socijalno ugrožene skupine u socijalnu integraciju organiziranjem raznih posjeta i akcija. Potražnje za socijalnim turizmom definitivno ne nedostaje, ali ponuda se treba puno bolje prilagoditi kako bi svatko mogao priuštiti sebi jedan odmor.

Ukupno gledano, ponuda socijalnog turizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji mogla bi biti raznolikija i prilagođenija potrebama različitih skupina stanovništva. Kroz navedene programe i aktivnosti, socijalno ugrožene skupine bi imale priliku uživati u turističkim iskustvima, istražiti regiju i stvarati vrijedne uspomene, što doprinosi njihovoj socijalnoj uključenosti i dobrobiti.

6. ZAKLJUČAK

Nagli porast turizma odrazio se na sve aspekte čovjekovog života, kako društvene tako i ekonomske. Turizam je nekada predstavljao luksuzno dobro, tj. bio je dostupan samo pojedincima koji su imali dovoljno financijskih sredstava da si ga mogu priuštiti, dok se za osobe s niskom razinom dohotka smatralo da ne mogu sudjelovati u turizmu. Osim osoba s niskim dohotkom, smatralo se da i ugrožene skupine, poput osoba s invaliditetom, također ne mogu sudjelovati u zadovoljenju svojih turističkih potreba. No, sve većim utjecajem turizma na društvo u posljednjih tridesetak godina, dolazi do promjena društvenog razmišljanja i stvaranja vrijednosti koje uključuju socijalnog ugrožene skupine u turizam i daju im mogućnost da zadovolje svoje turističke potrebe. Socijalna isključenost prepoznata je kao ključan problem suvremenog društva, a upravo je socijalni turizam, turizam za sve, postao potencijal za poboljšanje socijalnih međuodnosa koji omogućuje zadovoljavanje specifičnih potreba različitih potrošača u turizmu. Socijalni turizam postaje bitan oblik turizma koji teži omogućavanju dostupnosti turističkih usluga svim korisnicima. S obzirom da se radi o novijem pojmu, literatura je ograničena, a samim time nema ni dovoljno primjera iz prakse jer se ipak radi o posebnom obliku turizma koji je još uvijek u začetku i u procesu prilagodbe.

Republika Hrvatska, a samim time i Dubrovačko-neretvanska županija, prati turističke trendove razvijenih europskih zemalja pa je tako prepoznala važnost socijalnog turizma kao jednog od posebnih oblika turizma koje je potrebno dodatno razvijati. Ponuda socijalnog turizma u Županiji još uvijek je oskudna ili je gotovo i nema, stoga je potrebno kroz narednih nekoliko godina poboljšati strategije razvoja socijalnog turizma po uzoru na najrazvijenije europske države koje se ističu po svojoj ponudi socijalnog turizma (npr. Francuska, Španjolska i Belgija).

Na početku rada postavljene su dvije hipoteze koje su daljnjom analizom i obradom rada potvrđene. Kako je već spomenuto, ponuda socijalnog turizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji jako je loša, a ono što je ponuđeno socijalno ugroženim skupinama organizirano je od strane vladinih neprofitnih organizacija. Najveću ulogu u tome imaju Caritas i Crveni križ te brojne udruge koje djeluju na prostoru Županije.

Kao što je već poznato glavni problemi turizma Dubrovačko-neretvanske županije su sezonalnost i prevelika prostorna koncentracija. Županija posjeduje prirodne ljepote, ugodnu klimu, čist zrak i toplo more te je idealno mjesto za odmor od užurbane svakodnevnice i rekreaciju. Sela Dubrovačko-neretvanske županije zapostavljena su i zaostaju za većim gradovima uz koje je vezan kompletan gospodarski i turistički razvoj Županije. Socijalni turizam bio bi odlična prilika Županije za vremensku i prostornu disperziju, proširenjem ponude rasteretila bi se Stara gradska jezgra, a aktiviralo bi se zaleđe gdje bi turisti mogli uživati u prirodi i svježem zraku i van glavne sezone. Da bi Dubrovačko-neretvanska županija mogla planski razvijati socijalni turizam, u održivom smjeru, potrebno je donijeti strategije i po njima djelovati. Ponuda socijalnog turizma ne bi bila namijenjena isključivo turistima već bi u njoj moglo uživati i lokalno stanovništvo koje sve više ima potrebu za odmorom van centra grada. Potrebno je kvalitetno iskoristiti resurse i provesti temeljitu analizu kako bi svi sudionici

(turističke zajednice, destinacijski menadžment, lokalno stanovništvo i turisti) mogli zajedno djelovati u cilju napretka Županije kao prepoznate turističke destinacije po održivom socijalnom turizmu.

LITERATURA

1. Vlado Galičić, Rječnik ugostiteljsko-turističkih pojmova, 1999.
2. Jafar Jafari, Encyclopedia of Tourism, 2000.
3. Carl Cater, et al., The Encyclopedia of sustainable tourism, 2015.
4. Stanko Geić, Organizacija i politika turizma, 2007.
5. S. McCabe, Annals of Tourism Research 36, 2009.
6. Simon Darcy, Bruce Cameron & Shane Pegg (2010) Accessible tourism and sustainability: a discussion and case study, Journal of Sustainable Tourism, 18:4, 515-537
7. Anya Diekmann & Scott McCabe (2011) Systems of social tourism in the European Union: a critical review, Current Issues in Tourism
8. Accessible Tourism: Concepts and Issues/Edited by Dimitrios Buhalis and Simon Darcy. Aspects of Tourism
9. International Journal of Tourism Management September 1981. Arthur Haulot
10. <http://www.cognizantcommunication.com/>
11. Social tourism and well-being in later life, Nigel Morgana, Annette Pritchard, Diane Sedgley
12. <http://dx.doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.001>
13. [file:///C:/Users/marin/Downloads/Minnaert Schapmans final published 2009.pdf](file:///C:/Users/marin/Downloads/Minnaert_Schapmans_final_published_2009.pdf)
14. <https://repozitorij.oss.unist.hr/islandora/object/ossst%3A180/datastream/PDF/view>
15. <https://www.suh.hr/aktivnosti/dubrovačko-neretvanska-zupanija/nista-bez-topuskog/>
16. <https://www.kezele-vino.hr/izleti/umirovljenicki-izlet/>
17. [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/151014 akcijski socijalni.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/151014_akcijski_socijalni.pdf)
18. <https://www.workandtravelgroup.com/hr/program/work-and-travel-usa/>
19. [https://tzdubrovnik.hr/get/savijeti za turiste/81017/informacije za osobe s invaliditetom.html](https://tzdubrovnik.hr/get/savijeti_za_turiste/81017/informacije_za_osobe_s_invaliditetom.html)
20. [https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/vodic invalidi full/Vodic za osobe s invaliditetom.pdf](https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/vodic_invalidi_full/Vodic_za_osobe_s_invaliditetom.pdf)
21. <https://hrcak.srce.hr/file/221908>
22. <https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/130426-Strategija-turizam-2020.pdf>
23. <https://dubrovnik-neretva.eu/hr/dubrovačko-neretvanska-zupanija>
24. <https://dzs.gov.hr/>
25. [https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2015/04/Bilten invalidi 2012.pdf](https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2015/04/Bilten_invalidi_2012.pdf)
26. <https://portalinvalidnosti.net/2016/09/turizam-dostupan-osobama-sa-invaliditetom-2/>
27. <https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.news.2384>
28. <https://www.glas-koncila.hr/i-socijalno-ugrozeni-i-marginalizirani-imaju-pravo-na-odmor-socijalni-turizam-nepravedno-zaboravljen-cesto-zanemarena-pun-potencijala/>
29. <https://hgk.hr/documents/keca580a031fbc144.pdf>
30. [file:///C:/Users/marin/Downloads/upravljanje razvojem socijalnog turizma-zavrсна verzija dorotea kovac.pdf](file:///C:/Users/marin/Downloads/upravljanje_razvojem_socijalnog_turizma-zavrсна_verzija_dorotea_kovac.pdf)

31. <https://www.turizmoteka.hr/jos-iz-turizma/edukacija/kulturni-sportski-i-socijalni-turizam-izazovi-i-prilike/>
32. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/efzg%3A4094/datastream/PDF/view>
33. <https://www.hzz.hr/usluge/publikacije-hzz-a/statisticke-publikacije/#analiticki-bilten>
34. https://www.hzz.hr/app/uploads/2024/02/HZZ-bilten-05_2024-F.pdf
35. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2283>

Popis tablica

Tablica 1. SWOT analiza socijalnog turizma RH.....	25
Tablica 2. Broj dolazaka i noćenja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji 2023.....	27
Tablica 3. Preklapanja ciljnih skupina s područja socijalnog turizma.....	27
Tablica 4. Vrste oštećenja kod osoba s invaliditetom u RH.....	31

Popis slika

Slika 1. Vodič za osobe s invaliditetom kroz Istarsku županiju – Pula – ugostiteljstvo.....	35
---	----

Popis grafikona

Grafikon 1. Broj nezaposlenih osoba u RH od 2009. do 2023.....	30
--	----

IZJAVA O AUTORSTVU I IZVORNOSTI RADA

kojom ja **Marina Kovačić**, **0275071475**, izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da:

- sam diplomski rad pod naslovom: **Potencijal Dubrovačko-neretvanske županije za razvoj socijalnog turizma (turizma za sve)**, na studiju: **Poslovna ekonomija**, izradila samostalno, pod mentorstvom **izv.prof.dr.sc. Ane Portolan**.
- Sam u izradi koristila navedenu literaturu i pri tome se pridržavala etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora te niti jedan dio rada nije izravno preuzet iz tuđih radova.
- Sam suglasna da se sadržaj moga rada trajno pohrani i objavi u Repozitoriju Sveučilišta u Dubrovniku te se time, putem interneta učini javno i bez naknade dostupan **svima**.
- sadržaj moga rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i eventualno nakon obrade uređenog rada.
- sam prilikom korištenja slika s interneta poštovala autorska prava

Ime i prezime studentice:
Marina Kovačić

Potpis

U Dubrovniku, 28.6.2024.